

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
DARBO TEISĖS IR SOCIALINĖS SAUGOS KATEDRA

RIMA DAMANAUSKAITĖ
(DARBO IR SOCIALINIO APRŪPINIMO STUDIJŲ PROGRAMA)

***BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS UŽ DARBŲ
SAUGOS NORMŲ IR TAISYKLIŲ PAŽEIDIMUS TEISMŲ
PRAKTIKA***

(Magistro baigiamasis darbas)

Darbo vadovas Prof. Dr.
Juozas Tartilas

VILNIUS
2006

TURINYS

ĮVADAS / 3

1. BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS SAMPRATA LIETUVOS RESPUBLIKOS
BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE / 6

2. NUSIKALSTAMOS VEIKOS UŽ DARBŲ SAUGOS NORMŲ IR TAISYKLIŲ
PAŽEIDIMUS SUDĖTIES POŽYMAI, JOS SUBJEKTAI / 12

2. 1. Nelaimingi atsitikimai darbe ir jų klasifikacija / 22

2. 2. Nelaimingų atsitikimų priežastys ir prevencija / 28

2. 3. Darbdavių ir darbuotojų pareigos ir teisės darbų saugos srityje / 30

3. BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS UŽ DARBŲ SAUGOS NORMŲ IR TAISYKLIŲ
PAŽEIDIMUS TEISMŲ PRAKTIKA / 32

3. 1. I-os instancijos teismų sprendimai / 33

3. 1. 1. apkaltinamieji nuosprendžiai ir baudžiamieji įsakymai / 35

3. 1. 2. išteisinamieji nuosprendžiai / 38

3. 2. Apeliacinės instancijos teismų nuosprendžiai ir nutartys / 40

3. 3. Kasacinės instancijos teismo nutartys / 42

4. NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ UŽ DARBŲ SAUGOS NORMŲ IR TAISYKLIŲ PAŽEIDIMUS,
NUMATYTŲ EUROPOS SĄJUNGOS IR KITŲ ŠALIŲ (Latvijos, Estijos, Ispanijos, Šveicarijos,
Rusijos, Baltarusijos) BAUDŽIAMUOSIUOSE KODEKSUOSE, DISPOZICIJŲ IR SANKCIJŲ
LYGINAMOJI ANALIZĖ / 46

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI / 50

LITERATŪROS SĄRAŠAS / 54

SANTRAUKA / 58

IVADAS

Šiandienos Lietuvos sparti socialinė kaita ir ekonominė plėtra kelia aktualias problemas, susijusias su darbų saugos normų ir taisyklių pažeidimais. Tai iš teisės instituto reikalauja naujų, atitinkančių teisingumo normas įstatymų ir jų įgyvendinimo, bei griežtesnių prevencinių priemonių, užkertančių kelią šių taisyklių pažeidimams ir nelaimingiems atsitikimams. Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos statistiniai duomenys rodo, kad Lietuva užima vieną iš pirmaujančių vietų dėl darbų saugos normų ir taisyklių pažeidimų. Akivaizdu, kad tai pažymi šios problemos aktualumą ir svarbumą. Esantis ryškus skirtumas tarp užregistruotų nelaimingų atsitikimų darbe, iškeltų baudžiamųjų bylų ir jų išnagrinėjimo teismuose statistinių duomenų rodo, kad teismų praktikoje nėra lengva nagrinėti baudžiamąsias bylas dėl minėtų pažeidimų, o baudžiamieji įstatymai, numatantys atsakomybę dėl minėtų pažeidimų padarymo, iki šiol nėra galutinai ir aiškiai sureguliuoti.

Tyrimo objektas: Šio darbo objektas – baudžiamosios atsakomybės už darbų saugos normų ir taisyklių pažeidimus Lietuvos teismų praktika. Ji, lyg Temidė, vienoje teisingumo svarstyklių pusėje laiko baudžiamąją atsakomybę, kitoje – darbų saugos normų ir taisyklių pažeidimus. Todėl objektas yra ir darbų saugą reglamentuojantys įstatymai, nelaimingi atsitikimai darbe, baudžiamąją atsakomybę numatančių įstatymų normos bei teisės teorijos nuostatos.

Darbo struktūra: Darbą sudaro įvadas, keturios pagrindinės dalys, jo pabaigoje pateikiamos išvados. Pirmojoje dalyje nagrinėjama baudžiamosios atsakomybės samprata Lietuvos Respublikos baudžiamojoje teisėje. Antra darbo dalis skirta nusikalstamos veikos, numatytos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 176 straipsnyje, sudėties analizei bei nelaimingiems atsitikimams, kurių priežastys yra darbų saugos normų ir taisyklių pažeidimai. Trečioje dalyje analizuojama teismų praktiką išnagrinėtose baudžiamosiose bylose dėl minėtų pažeidimų. Ketvirta dalis skirta Europos Sąjungos ir kitų šalių baudžiamuosiuose kodeksuose numatytos baudžiamosios atsakomybės už darbų saugos normų ir taisyklių pažeidimus darbe palyginimui.

Mūsų žiniomis, Lietuvoje darbo saugos ir taisyklių pažeidimus magistrų baigiamuosiuose darbuose nagrinėjo K. Vitkauskas „Darbo saugos ir sveikatos teisinių santykių tobulinimas“ [30] ir E. Radzevičius „Darbo saugos taisyklių pažeidimo tyrimas“ [29]. Tačiau šiuose darbuose darbų saugos ir sveikatos apsaugos reikalavimai ir jų pažeidimai buvo nagrinėjami analizuojant darbų saugą reglamentuojančius įstatymus bei šią temą apimančią teoriją, taip pat kriminalistiniu aspektu tiriant šių klausimų sprendimą ikiteisminio tyrimo stadijoje. Baudžiamųjų bylų dėl šių reikalavimų

pažeidimų nagrinėjimas teismų praktikoje iki šiol nebuvo išsamiai tirtas ir analizuotas. Iš čia kyla šio darbo naujumas.

Darbo pradžioje susipažinus su baudžiamųjų bylų už darbų saugos normų ir taisyklių pažeidimų teismų praktika, buvo pastebėtas akivaizdus paskirtų bausmių neadekvatumas šių pažeidimų sukeltoms pasekmėms. Tai paskatino išsamiai išanalizuoti tokių bylų teismų praktika, baudžiamuosiuose ir kituose įstatymuose numatytas normas dėl darbų saugos normų ir taisyklių darbe pažeidimų. Šiuo požiūriu darbas yra aktualus ir gali būti praktiškai pritaikomas.

Darbo tikslas ir uždaviniai: Šio darbo tikslas yra išanalizuoti ir kritiškai įvertinti teismų sprendimus, priimtus išnagrinėtose baudžiamosiose bylose dėl darbų saugos ir sveikatos apsaugos darbe reikalavimų pažeidimų. Iš čia kyla ir pagrindiniai šio darbo uždaviniai:

- susipažinti ir išanalizuoti baudžiamosios atsakomybės sampratą baudžiamosios teisės teorijoje bei nusikalstamos veikos, numatytos BK 176 straipsnyje, sudėties požymius;

- išanalizuoti nelaimingus atsitikimus darbe ir jų atsiradimo priežastis;

- išanalizuoti ir įvertinti pirmosios, apeliacinės ir kasacinės instancijų teismų sprendimus, priimtus išnagrinėtose baudžiamosiose bylose dėl darbų saugos ir sveikatos apsaugos darbe reikalavimų pažeidimų;

- palyginti Lietuvos baudžiamuosius įstatymus darbų saugos reikalavimų pažeidimų srityje su kitų šalių baudžiamaisiais įstatymais bei, remiantis kitų šalių patirtimi, pateikti pasiūlymus tobulinant Lietuvos baudžiamąją politiką mūsų nagrinėjamos temos srityje.

Siekiant šio tikslo ir įgyvendinant minėtus uždavinius, šiame darbe pasitelkiami įvairūs moksliniai metodai ir tyrinėjimo strategijos. Daugiausiai vadovautasi analitiniu, kritiniu ir lyginamuoju metodais. Taip pat panaudojami kai kurie statistiniai duomenys, pateikti sudarytose lentelėse ir grafine išraiška.

Hipotezė: BK 41 straipsnyje yra suformuluota bausmės paskirtis, t. y. sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo, nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas, paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų, užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą. Tačiau nagrinėdami teismų praktika, pastebėjome, kad yra priešingai. Todėl darbe iškeliami

hipotezė, kad bausmės, paskirtos už nusikalstamų veikų, numatytų BK 176 straipsnyje, padarymą, neatlieka savo paskirties ir yra neadekvačios jų siekiamam tikslui.

Šaltiniai ir literatūra: Pagrindiniai nagrinėjami šio darbo šaltiniai: visų - pirmosios, apeliacinės ir kasacinės - instancijų teismų priimti sprendimai – apkaltinamieji ir išteisinamieji nuosprendžiai, nutartys bei baudžiamieji įsakymai. Atskirą šaltinių dalį sudaro darbų saugos normų darbe pažeidimų įstatymai, baudžiamosios teisės teorijos ir baudžiamojo proceso vadovėliai, statistiniai duomenys apie nelaimingus atsitikimus darbe ir jų kilimo priežastis bei jų palyginimas su Europos Sąjungos valstybių duomenimis.

Nors į darbo temos pavadinimą nėra įtraukta BK 176 straipsnio pavadinime „Darbų saugos ir sveikatos apsaugos darbe reikalavimų pažeidimas“ nurodyta sąvoka „sveikatos apsauga“, tačiau darbo analizę sudaro minėtu baudžiamojo įstatymo straipsniu įtvirtintų abiejų - ir darbų saugos, ir sveikatos apsaugos – reikalavimų pažeidimų nagrinėjimas. Norime atkreipti dėmesį, kad Valstybinė darbo inspekcija, kaip pagrindinė Lietuvoje institucija, užtikrinanti darbuotojų gyvybės, sveikatos ir darbingumo išsaugojimo bei darbuotojų garantijų užtikrinimo darbo santykiuose pažeidimų prevenciją, savo internetinio tinklalapio www.vdi.lt pirmajame puslapyje (tokia situacija buvo iki 2006 m. spalio 29 d. paskutiniojo mūsų prisijungimo laiko šiame tinklalapyje) klaidina visuomenę neteisingai nurodydama, kad BK 176 straipsnis, kaip vienintelis numatantis baudžiamąją atsakomybę už darbų saugos ir sveikatos apsaugos darbe taisyklių pažeidimus, yra BK XXVIII skyriuje – „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams“. Todėl norime iš karto patikslinti šią techninę ar neatidžią, dar vadinamą „žmogiškojo faktoriaus“, klaidą ir nurodyti, kad minėtas BK 176 straipsnis yra BK XXVII skyriuje, numatančiame baudžiamąją atsakomybę už „Nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus asmens socialinėms teisėms“.

1. BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS SAMPRATA LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE

Asmens atsakomybę būtų galima apibūdinti kaip asmens psichinę būseną, kai jis suvokia, kad pareigos vykdymas yra ne tik jo, bet ir kitų asmenų subjektinės teisės garantas ir kad nuo šio vykdymo priklauso jo paties teisių likimas. Kitaip tariant – tai „asmens suvokimas, kad jis naudojasi teisėmis nuolat būdamas visuomenėje ir dėl to yra jai nuolat atitinkamai įpareigotas“ [23. P.442]

Teisinės atsakomybės samprata yra kildinama iš pačios teisės prigimties. Todėl kaip visuomenėje yra suprantama teisė, toks yra požiūris ir į teisinę atsakomybę. Teisės teorijoje teisinė atsakomybė apibrėžiama, kaip „teisės subjektų įsipareigojimas ir teisinis jų įpareigojimas naudotis leidimais (teisėmis) vykdant atitinkamas pareigas, kartu nurodymas, kad tokių pareigų nevykdymas virst atitinkamų teisių praradimu ar siaurimu“ [23. P.441]. Todėl atsakomybė pirmiausia yra laisvo žmogaus socialinė charakteristika, atsiskleidžianti per jo teisių ir pareigų vienovę. Taip pat teisinės atsakomybės esmė atsiskleidžia sujungus teisės teorijoje skiriamas dvi teisinės atsakomybės stadijas - pozityviają ir deliktinę - į vientisą procesą. Tačiau pozityvioji ir deliktinė atsakomybė susijungia tik jei teisinė atsakomybė yra kildinama iš subjektinių teisių ir pareigų vienovės, kuri „padeda suvokti, kad iš esmės yra ne dvi savarankiškos teisinės atsakomybės formos, o viena, tęstinė teisinė atsakomybė – procesas, kuris prasideda pozityviaja ir prireikus baigiasi deliktine“ [23. P.448].

Pagal teisės pažeidimo rūšį deliktinė atsakomybė skirstoma į daugelį rūšių, kurių griežčiausia – baudžiamoji atsakomybė. Baudžiamosios teisės teorijoje nurodoma, kad sąvoka „baudžiamoji atsakomybė“ yra viena iš pagrindinių baudžiamosios teisės sąvokų, išreiškianti įvairias asmens, padariusio nusikalstamą veiką, ir esmines dėl to atsiradusias teisiniams santykiams nuostatas: patraukimo baudžiamajon atsakomybėn pagrindus, baudžiamąją atsakomybę už tarptautinėse sutartyse numatytus nusikaltimus, bendrininkų baudžiamąją atsakomybę ir kt. Taip pat pabrėžiama, kad teisingas visų „baudžiamosios atsakomybės“ aspektų suvokimas yra viena iš esminių sąlygų užtikrinant teisėtumą baudžiamosiose bylose.

„Baudžiamoji atsakomybė - tai teisiniai padariniai, kurių esmę sudaro nusikalstamos veikos ir ją padariusio fizinio ar juridinio asmens pasmerkimas valstybės vardu. Savo pobūdžiu baudžiamoji atsakomybė reiškia valstybės prievartos taikymą ir kartu padarytos nusikalstamos veikos pasmerkimą“ [15. P.28].

Jau naujojo BK 1 straipsnio 2 dalies 3 punkte nurodyta, kad paminėtas kodeksas „nustato baudžiamosios atsakomybės pagrindus ir sąlygas, taip pat pagrindus ir sąlygas, kuriais nusikalstamas veikas padarę asmenys gali būti atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės“ [2]. Tokiu būdu ši nuostata užprogramuoja patraukimo baudžiamajon atsakomybėn teisėtumo, asmenų lygybės prieš įstatymą ir teismą, humanizmo, tikslingumo, neišvengiamumo, veiksmingumo ir kt. teisinės atsakomybės principų realizavimą.

BK 2 straipsnyje nustatytos pagrindinės baudžiamosios atsakomybės nuostatos, kuriose konstatuojama, kad:

„1. Asmuo atsako pagal šį kodeksą tik tuo atveju, jeigu jo padaryta veika buvo uždrausta baudžiamojo įstatymo, galiojusio nusikalstamos veikos padarymo metu.

2. Įstatymo nežinojimas nuo baudžiamosios atsakomybės neatleidžia.

3. Asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą tik tuo atveju, jeigu jis yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką ir tik jeigu veikos padarymo metu iš jo galima buvo reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio.

4. Pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo, kurio padaryta veika atitinka baudžiamojo įstatymo numatytą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį.

5. Bausmės, baudžiamojo ar auklėjamojo poveikio priemonės bei priverčiamosios medicinos priemonės skiriamos tik pagal įstatymą.

6. Niekas negali būti baudžiamas už tą pačią nusikalstamą veiką antrą kartą“ [2].

Tuo pačiu galime pabrėžti, kad vienas iš naujojo BK požymių yra humanizuojamos baudžiamosios atsakomybės priemonės ir tuo pačiu švelninama baudžiamoji valstybės represija. Palyginti su 1961 metų BK, naujojo BK 42 straipsnyje yra numatyta daugiau bausmių rūšių, tačiau tai neparodo baudžiamosios politikos griežtinimo.

Baudžiamojoje teisėje terminas „atsakyti“ reiškia baudžiamosios atsakomybės realizavimą.

Baudžiamoji atsakomybė realizuojama dviem būdais:

- paskiriant asmeniui, padariusiam nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, baudžiamajame įstatyme numatytą bausmę;

- atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės.

Baudžiamąją atsakomybę taiko tik teismai ir tik už pavojingiausius teisės pažeidimus – nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus. Padarius BK Specialiojoje dalyje numatytą nusikalstamą veiką atsiranda teisinis santykis, kurio subjektais iš vienos pusės yra nusikalstamos veikos subjektas, iš kitos – valstybė, kuriai atstovauti įgaliotas teismas. Tačiau tik nustatyta asmens

veiksmuose nusikaltimo sudėtis gali būti pagrindas traukti jį baudžiamojon atsakomybėn, t.y. asmuo gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, jeigu jo veika atitinka BK Specialiosios dalies straipsnyje įtvirtintą nusikalstamos veikos sudėtį. Tai reiškia, kad „veika būna padaryta pakaltinamo fizinio asmens, sulaukusio amžiaus, nuo kurio asmuo atsako pagal baudžiamuosius įstatymus, arba baudžiamuosiuose įstatymuose numatytas sąlygas atitinkančio juridinio asmens, jei veika asmuo padarė žalą arba sukėlė žalos grėsmę teisės ginamiems gėriams, veika padaryta kaltai, ir nėra aplinkybių, dėl kurių negalima baudžiamoji atsakomybė už tokią veiką“ [10. P. 20].

Baudžiamosios teisės pagrindinis principas, apibrėžiantis baudžiamosios atsakomybės pagrindus, yra nusikalstamos veikos sudėtis, kurios ištakos siekia XVIII amžių, kai susiformavo principas *nullum crimen, nulla poena sine lege* (lotynų kalba - „be įstatymo nėra nei nusikaltimo, nei bausmės“).

Baudžiamosios teisės teorijoje nurodoma, kad baudžiamasis teisinis nagrinėjimas pradedamas klausimu, „ar konkretus įvykis turi baudžiamosios veikos požymių, ar jis buvo nulemtas asmuo „laisvos valios“. Teisinio poelgio esmė – kad jį daro žmogus, kaip teisės subjektas; su žmogaus elgesiu siejamos baudžiamosiose nuostatose įtvirtintos teisės normos. Už baudžiamosios veikos realizavimą įstatymų leidėjas nustato bausmes, kurios išreiškia arba tam tikrus draudimus, arba įpareigojimus. Šiais draudimais arba įpareigojimais siekiama asmenį, kuriam jie skirti, priversti elgtis taip, kaip to reikalauja normos, ir normų pažeidimus vertinti teisės atžvilgiu“ [24. P.44].

Asmeniui padarius pavojingą veiką, būtina nustatyti mažiausiai dvi aplinkybes:

- ar ši veika buvo uždrausta baudžiamuoju įstatymu;
- ar šis draudimas galiojo veikos padarymo metu.

Veikos uždraudimas reiškia, kad jis „kai kuriais atvejais suvokiamas tik atsižvelgus į kituose teisės aktuose sureguliuotus santykius – normas-definicijas, blanketines normas ir pan., arba išanalizavus tam tikrus nusikalstamos veikos požymius – vertinamuosius nusikalstamos veikos sudėties požymius“ [10. P.24].

Taip pat yra labai svarbu tiksliai nustatyti kada įvykdytas nusikaltimas ar baudžiamasis nusižengimas ir kokie tuo metu galiojo baudžiamieji įstatymai.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 7 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą nuostatą – „įstatymo nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės“ [1] iš esmės yra pakartotas ir BK 2 straipsnio 2 dalyje – „įstatymo nežinojimas nuo baudžiamosios atsakomybės neatleidžia“ [2]. Tikslinga pažymėti, kad šios nuostatos yra logiškos, racionalios ir reikšmingos visais jų praktinio taikymo aspektais. Kadangi „tiek aktyvi, tiek pasyvi žmogaus veikla tam tikroje srityje įmanoma tik laikantis taisyklių ir reikalavimų, kuriuos nustato galiojantys įstatymai. Jeigu asmuo nežino to, ką jis privalo žinoti, arba

nors ir neprivalo tiksliai žinoti, bet kaip veiksnus ir pakaltinamas asmuo suvokia savo veiksmų pobūdį, jis kelia potencialią žalą sau, kitiems asmenims, visuomenei, valstybei ir todėl privalo atsakyti už savo veiksmus (veikimą ar neveikimą)“ [9. P.57].

Baudžiamosios teisės teorijoje nurodoma, kad tik žmogaus elgesys, sukeliantis socialiai žalingų padarinių, yra baudžiamosios teisės esmė. O ši neteisėta veika yra teisinis atsakomybės pagrindas. Apie asmens kaltę galima spręsti tik įvertinus jo veiką.

„Atsakomybė tik už kaltai padarytą veiką – vienas svarbiausių šiuolaikinės baudžiamosios atsakomybės nuostatų. Baudžiamoji atsakomybė atsiranda tik tuomet, kai BK numatyta veika padaroma viena iš įstatyme nustatytų kaltės formų. Tai reiškia, kad tik suvoktas, sąmoningas (t.y. tyčinis) arba neatsargus baudžiamąjį įstatymo pažeidimas gali būti baudžiamosios atsakomybės pagrindu. Kaltės principas iš baudžiamosios teisės eliminuoja objektyvų pakaltinimą, t.y. asmens patraukimą baudžiamąjį atsakomybėn už padarinius, kurie atsiranda be kaltės. Žala, padaryta be kaltės, baudžiamąjoje teisėje vadinama kazusu arba atsitikimu ir negali būti pagrindu patraukti asmenį baudžiamąjį atsakomybėn“.[10. P.25]. Be to, norint asmenį patraukti baudžiamąjį atsakomybėn, reikalinga nustatyti, ar veika padaryta baudžiamajame įstatyme numatyta kaltės forma, t.y. tyčia ir neatsargumu. Baudžiamasis įstatymas šias kaltės formas dar skiria į :

- tyčią – tiesioginę ir netiesioginę;
- neatsargumą – nusikalstamą pasitikėjimą ir nusikalstamą nerūpestingumą.

Baudžiamąjį atsakomybėn gali būti patrauktas tik toks asmuo, kuris pats kaltai padarė nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą. Nors kaltė yra ir taip būtinas nusikaltimo veikos sudėties požymis, tačiau BK 2 straipsnio 3 dalyje dar papildomai nustatyta, kad „asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą tik tuo atveju, jeigu jis yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką“ [2]. Todėl galima teigti, kad jei veika, numatyta baudžiamajame įstatyme, padaryta nesant kaltės, baudžiamoji atsakomybė nekils. Tuo pačiu baudžiamosios teisės teorija pabrėžia, kad „bausmė galima tik esant kaltei. Kalta gali būti tik teisei priešinga veika. Gali būti tikrinamas tik veikos sudėtyje aprašytų veiksmų priešingumas teisei arba jų teisėtumas“ [24. P. 45].

Veikos sudėtimi plačiąja prasme vadinama visų patraukimo baudžiamąjį atsakomybėn sąlygų visuma. Ši veikos sudėties sąvoka apima „netiesos veikos sudėties požymius, priešingumą teisei, kaltę, taip pat objektyvias traukimo baudžiamąjį atsakomybėn sąlygas. Neteisėtos veikos sudėties funkcija – apimti visus požymius, apibūdinančius tipišką draudžiamo elgesio netiesos turinį ir tuos požymius, kurie specialioms baudžiamosios teisės pažeidimų rūšims suteikia tam tikrą formą ir pavidalą. Neteisėtos veikos sudėtis apima visus baudžiamosios veikos požymius, pagrindžiančius, sumažinančius ar padidinančius baudžiamajai teisei reikšmingą netiesą“ [24. P.57].

Viena iš pagrindinių baudžiamosios teisės principų nuostatų įtvirtinta BK 2 straipsnio 4 dalyje, kur sakoma, kad „pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo, kurio padaryta veika atitinka baudžiamojo įstatymo numatytą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį“ [2].

„Nusikalstamos veikos sudėtis – tai teisinė žmogaus poelgio priešingumo baudžiamajai teisei išraiška“ [20. P.175]. Ši sąvoka yra teisinė, nurodanti kiekvieno nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo tik teisiškai reikšmingus požymius. Taip pat ji apibrėžiama „kaip baudžiamajame įstatyme numatytų objektyvių ir subjektyvių požymių, kurie apibūdina pavojingą veiką kaip tam tikrą nusikaltimą arba baudžiamąjį nusižengimą, visuma“ [10. P.25]. Pagrindas padaryti išvadą apie nusikalstamos veikos sudėtį yra nusikalstamos veikos sudėties modelio požymiai, apibūdinantys šią veiką. Šie požymiai būtini, kad pavojinga veika būtų pripažinta nusikalstama, o kaltas asmuo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Jei nėra bent vieno iš šių požymių, nėra ir nusikalstamos veikos sudėties. Baudžiamosios teisės doktrina nusikalstamos veikos sudėties požymius skirsto į objektyvius ir subjektyvius nusikalstamos veikos požymius.

Objektyvieji nusikalstamos veikos požymiai apibūdina išorinę, matomą žmogaus elgesio pusę. „Objektyvūs (išoriniai) veikos sudėties požymiai – tai aplinkybės, kurios apibūdina išorinę veikos pasireiškimo pusę“ [24. P.61]. Prie šių požymių yra priskiriama baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės, pavojinga veika, nusikalstamos veikos dalykas, nusikalstamos veikos padarymo būdas, jos padarymo laikas, vieta ir priemonės, nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės, pavojingi padariniai, priežastinis padarytos veikos ir kilusių (įstatyme numatytų) pavojingų padarinių ryšys, asmens, trauktino baudžiamojon atsakomybėn, amžius, specialaus subjekto požymiai.

Subjektyvieji nusikalstamos veikos požymiai apibūdina nematomą, t. y. vidinę, psichinę nusikalstamos veikos pusę. „Subjektyvūs (vidiniai) veikos sudėties požymiai – tai aplinkybės, susijusios su kaltininko sąmone ir pažiūromis“ [24. P.62]. Prie šių požymių yra priskiriama pakaltinamumas, kaltė, nusikalstamos veikos padarymo motyvas, nusikalstamos veikos padarymo tikslas.

Baudžiamoji teisės teorija objektyvius ir subjektyvius nusikalstamos veikos sudėties požymius skirsto į pagrindinius ir fakultatyvinius. Prie pagrindinių nusikalstamos veikos sudėties požymių priskiriami tokie požymiai, kurie „įstatymų leidėjo yra naudojami aprašant kiekvienos nusikalstamos veikos sudėties požymius. Jie įeina į kiekvienos nusikalstamos veikos sudėtį ir privalo būti įrodinėjami byloje, tiriant kiekvieną nusikalstamą veiką. Fakultatyviniams nusikalstamos veikos požymiams priklauso požymiai, kuriuos įstatymų leidėjas panaudoja formuluodamas ne kiekvieną, o tik kai kurias nusikalstamų veikų sudėtis, todėl jie įrodinėjami tiriant ne visas bylas“ [20. P.181].

Teisingam baudžiamojo įstatymo taikymui daug reikšmės turi nusikalstamų veikų sudėčių klasifikavimas pagal sudėčių pavojingumo laipsnį ir konstrukciją. Pagal pavojingumo laipsnį sudėtyse skirstomos į pagrindines, kvalifikuotas ir privilegijuotas. Pagrindinėse nusikalstamų veikų sudėtyse yra aprašytas minimalus kiekis požymių, apibūdinančių veiką kaip nusikalstamą. Tokios sudėtyse dar vadinamos konstitucinėmis nusikalstamų veikų sudėtimis. Paprastai jos aprašomos BK Specialiosios dalies straipsnių pirmosiose dalyse. Kvalifikuota nusikalstamos veikos sudėtis yra tokia, kuri „be bendrų atitinkamos rūšies nusikalstamos veikos požymių, turi papildomų požymių, didinančių šios rūšies nusikalstamos veikos pavojingumą“ [10. P.28]. Paprastai šios nusikalstamų veikų sudėtyse yra aprašomos BK Specialiosios dalies straipsnių antrosiose, trečiosiose ar kt. dalyse, jei jose formuluojami nusikalstamos veikos sudėties požymiai. O privilegijuota sudėtis yra tokia, kuri turi papildomų požymių, mažinančių šios rūšies nusikalstamos veikos pavojingumą. Tokios sudėtyse gali būti aprašomos BK Specialiosios dalies straipsnių antrosiose, trečiosiose ar kt. dalyse, arba atskirame BK straipsnyje. Šių veikų sankcija būna atitinkamai švelnesnė. Todėl baudžiamojo nusižengimo sudėtis visada bus privilegijuota nusikalstamos veikos sudėties atžvilgiu.

Didelę praktinę reikšmę turi nusikalstamų veikų sudėčių klasifikavimas į materialias ir formalias nusikalstamų veikų sudėtis. Šios kvalifikacijos pagrindas – „objektyvaus sudėties požymio – pavojingų padarinių reikšmė nusikalstamos veikos sudėčiai ir asmens baudžiamajai atsakomybei“ [20. P.189]. Esant formaliai nusikalstamos veikos sudėčiai laikoma, kad ji yra teisiškai pabaigta vien tik ją padarius, neatsižvelgiant į jos padarinius. O esant materialiai veikos sudėčiai laikoma, kad ji yra teisiškai pabaigta tik tada, kai atsiranda baudžiamajame įstatyme nurodyti padariniai. Kitaip tariant „jei nusikalstamos veikos sudėtis formali – baudžiamoji atsakomybė kils už pačią veiką, neatsižvelgiant į pavojingų padarinių kilimą, o jei sudėtis materialinė – baudžiamoji atsakomybė kaip už baigtinę nusikalstamą veiką kils padarius veiką ir atsiradus įstatyme numatytiems pavojingiems padariniams“ [20. P.190].

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta nuostata – „bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu“ [1] yra atkartota ir BK 2 straipsnio 5 dalyje – „bausmės, baudžiamojo ar auklėjamojo poveikio priemonės bei priverčiamosios medicinos priemonės skiriamos tik pagal įstatymą“ [2]. Taigi, jau Konstitucijoje nustatyta, kad bausmės, kurios gali būti paskirtos už padarytą nusikalstamą veiką, gali būti įteisintos tik įstatymu. Jokie kiti teisės aktai, išskyrus BK, nereglamentuoja paminėtų valstybės prievartos priemonių.

Taip pat, tiek Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje [1], tiek tarptautiniuose teisės aktuose [14] įtvirtintas principas - „niekas negali būti persekiojamas ar baudžiamas už nusikaltimą, už kurį

jis yra išteisintas arba nuteistas galutiniu nuosprendžiu“, yra atkartotas ir BK 2 straipsnio 6 dalyje – „niekas negali būti baudžiamas už tą pačią nusikalstamą veiką antrą kartą“ [2].

Taigi, baudžiamoji atsakomybė yra teisiniai padariniai. Jų pagrindas - asmens, padariusio nusikalstamą veiką, pasmerkimas valstybės vardu. Baudžiamoji atsakomybė realizuojama teismui paskiriant asmeniui, kaltai padariusiam priešingą teisei veiką, baudžiamajame įstatyme numatytą bausmę. O baudžiamosios atsakomybės pagrindas – nusikalstamos veikos sudėtis. Todėl sekančiame skyriuje paanalizuosime nusikalstamos veikos, numatytos BK 176 straipsnyje, baudžiamosios atsakomybės pagrindą – šios veikos sudėtį.

2. NUSIKALSTAMOS VEIKOS UŽ DARBŲ SAYGOS NORMŲ IR TAISYKLIŲ PAŽEIDIMUS SUDĖTIES POŽYMAI, JOS SUBJEKTAI

Jau BK XXVII skyriaus pavadinime - „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens socialinėms teisėms“ – įstatymų leidėjas suformulavo kelias teisesines vertybes, kurias saugo baudžiamasis įstatymas. Tai saugus žmonių darbas, kaip jų socialinė teisė, ir žmonių sveikata. Tačiau pagrindinė šiame skyriuje įstatymų leidėjo saugoma vertybė yra saugus žmonių darbas, o žmonių sveikata - papildoma. Šio skyriaus 176 straipsnyje „Darbų saugos ir sveikatos apsaugos darbe reikalavimų pažeidimas“ numatyta baudžiamoji atsakomybė už minėtų vertybių pažeidimus, o būtent :

„1. Darbdavys ar jo įgaliotas asmuo, pažeidęs darbų saugos įstatymuose ar kituose teisės aktuose nustatytus darbų saugos ar sveikatos apsaugos darbe reikalavimus, jeigu dėl to įvyko nelaimingas atsitikimas žmonėms, avarija ar atsirado kitokių sunkių padarinių, baudžiamas bauda arba laisvės atėmimu iki aštuonerių metų.

2. Darbdavys ar jo įgaliotas asmuo, padaręs šio straipsnio 1 dalyje numatytą veiką, jeigu dėl to galėjo įvykti nelaimingas atsitikimas žmonėms, avarija ar atsirasti kitokių sunkių padarinių, padarė baudžiamąjį nusižengimą ir baudžiamas teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimu arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu.

3. Šiame straipsnyje numatytos veikos yra nusikalstamos ir tais atvejais, kai jos padarytos dėl neatsargumo“ [2].

Matome, kad mūsų analizuojamos nusikalstamos veikos dispozicija yra blanketinė, nurodanti, kad šio teisinio santykio dalyviai privalo laikytis tam tikrų elgesio taisyklių, kurios nėra

išvardytos konkrečiu ir baigtiniu sąrašu šioje dispozicijoje. Šių - tam tikrų elgesio taisyklių - reikia ieškoti ne BK, o kitų teisės aktų normų dispozicijose.

Norime pažymėti, kad straipsnyje yra numatyta baudžiamoji atsakomybė už abiejų BK nurodytų, nusikalstamų veikų rūšių padarymą – ir už nusikaltimą, numatytą 1 dalyje, ir už baudžiamąjį nusižengimą, numatytą 2 dalyje. Baudžiamosios teisės teorijoje tiek nusikaltimas, tiek baudžiamasis nusižengimas apibrėžiami kaip žmogaus sąmoninga, valinga, pavojinga bei priešinga teisei veika (veikimas ar neveikimas). Tačiau pagrindinis baudžiamąjo nusižengimo skirtumas nuo nusikaltimo yra baudžiamumas. Veika, už kurią yra numatyta bausmė, nesusijusi su laisvės atėmimu, (išskyrus areštą) yra laikoma baudžiamuoju nusižengimu. O nusikaltimu yra pripažįstama tik tokia veika, už kurios padarymą numatyta laisvės atėmimo bausmė. Ir čia visiškai nesvarbi jos trukmė - ar tai terminuotas laisvės atėmimas, ar laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Be to, 1 dalyje numatytas nusikaltimas yra priskiriamas tyčinių ir sunkių nusikaltimų kategorijai, kas parodo šios veikos žymiai didesnę pavojingumo laipsnį ir pobūdį. Pažymėtina, kad nusikalstamų veikų skirstymas į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus turi ne tik teisinę, bet ir praktinę reikšmę. Padarius baudžiamąjį nusižengimą, baudžiamasis įstatymas numato galimybę „ne tik švelninti skiriamą bausmę, bet ir plačiausiai taikyti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės arba bausmės institutus, taip pat bausmės vykdymo atidėjimą“ [10. P.97], tuo tarpu padarius nusikaltimą yra numatytas tik skiriamos bausmės švelninimas.

Nusikaltimas ir baudžiamasis nusižengimas yra žmogaus pavojinga veika, kuri taip pat yra nusikalstamos veikos ir jos sudėties šerdis. Tokia žmogaus veika BK 176 straipsnyje yra apibrėžta vienu žodžiu – „pažeidęs“, kuri gali būti padaryta ir pavojingu neveikimu. Baudžiamosios teisės teorijoje pabrėžiama, kad „baudžiamosios atsakomybės už neveikimą nustatymo ir jos įgyvendinimo viena iš sąlygų yra asmens pareiga veikti“ [20. P.263]. Tačiau įstatymų leidėjas įpareigoja veikti ir nustato baudžiamąją atsakomybę už neveikimą tik tiems asmenims, kurių teisinė pareiga veikti išplaukia iš atitinkamų (ne tik iš baudžiamosios teisės) norminių aktų reikalavimų. Baudžiamoji atsakomybė už neveikimą yra susijusi su specialaus subjekto požymiais, kurie turi būti įvardyti BK straipsnio dispozicijoje. Būtent tokia situacija yra analizuojamo BK straipsnio atveju – baudžiamoji atsakomybė numatyta darbdaviui arba jo įgaliotam asmeniui, pažeidusiam darbo saugos įstatymuose ar kituose teisės aktuose nustatytus darbų saugos ar sveikatos apsaugos darbe reikalavimus, jeigu dėl to įvyko nelaimingas atsitikimas žmonėms, avarija ar atsirado kitokių sunkių padarinių. Sekančiame skyriuje analizuosime teismų sprendimus, priimtus išnagrinėtose baudžiamosiose bylose dėl darbų saugos normų ir taisyklių pažeidimų, ir matysime, kad labai dažnai šis nusikaltimas padaromas neinstruktuojant darbuotojų apie saugias darbų atlikimo sąlygas, t. y. padaromas neveikimu, kuris

susijęs su teisės aktų reikalavimų nevykdymu. Tačiau tokiais atvejais baudžiamoji atsakomybė kyla ne darbininkui, pažeidusiam darbų saugos reikalavimus, o asmeniui, kurio pareiga užtikrinti saugias darbo sąlygas ir kuris šios pareigos neįvykdė.

Kitos baudžiamosios atsakomybės už neveikimą sąlygos – ar asmuo, turintis pareigą veikti, turi galimybę veikti, ar yra galimybė jam veikiant pagal teisės aktų nuostatas išvengti žalingų padarinių atsiradimo, ar nėra būtinojo reikalingumo sąlygų, nėra ypatingai aktualios nagrinėjamu klausimu, todėl plačiau jų šiame darbe neanalizuosime.

Objektyvusis nusikalstamos veikos sudėties požymis yra priežastinis ryšys tarp pavojingos veikos ir baudžiamajame įstatyme numatytų pavojingų padarinių. Šis požymis yra įrodinėjamas visose bylose dėl nusikalstamų veikų, kurių sudėtys yra materialios. Ši teisinė išvada dėl priežastinio ryšio yra daroma savarankiškai prokuroro ar teismo, remiantis: bylos medžiagoje (procesiniuose dokumentuose) nustatytais duomenimis, teorinėmis žiniomis apie priežastinį ryšį ir jo rūšis, bei vadovaujantis priežastinio ryšio nustatymo metodika.

Baudžiamosios teisės teorija priežastinį ryšį apibūdina kaip santykį „tarp reiškinių, kuriam esant vienas reiškinyje ar sąveikaujančių reiškinių visuma (priežastis) sukelia ir nulemia kitą reiškinį (pasekmę)“ [16. P.178]. O jo egzistavimui patvirtinti pakanka to, kad „poelgis buvo viena iš sąlygų padariniams atsirasti“ [24. P.70]. Natūralu, kad tam tikros žmogaus veikos tam tikromis sąlygomis visada sukelia atitinkamų padarinių, neatsižvelgiant į tai nori jos to, ar nenori. Tačiau tik objektyvus priežastinio ryšio pobūdis leidžia teigti, kad žmogus, darydamas kažkokį poelgį, gali numatyti šio ryšio tolimesnį vystymąsi, t. y. kokius padarinius gali sukelti toks jo poelgis. Ši žmogaus numatymo galimybė yra viena iš svarbių jo baudžiamosios atsakomybės sąlygų. Baudžiamosiose bylose paprastai priežastinio ryšio nustatymas apsiriboja pavojingos veikos ir pavojingų padarinių, nurodytų įstatyme ir įeinančių į asmeniui inkriminuojamos nusikalstamos veikos sudėtį, priežastinio ryšio nustatymu. Baudžiamosios teisės teorijoje yra akcentuojami tokie priežastinio ryšio nustatymo etapai:

- būtinosios padarinių kilimo sąlygos taisyklės nustatymas;
- priežastinio ryšio pobūdžio nustatymas.

Pirmuoju atveju nustatomas faktas - ar įstatyme aprašyta ir asmens padaryta veika buvo būtina padarinių kilimo sąlyga. Minėta taisyklė „nustatoma eliminuojant iš situacijos paėiliui kiekvieną galimą padarinių atsiradimo sąlygą, t. y. kiekvieną nustatytą pavojingą veiką, kuri iš principo galėtų turėti įtakos padariniams kilti, ir paliekant visas kitas tikėtinas padarinių kilimo sąlygas“ [20. P.284].

Antruoju atveju sprendžiamas priežastinio ryšio pobūdžio nustatymas. Baudžiamojoje teisėje priežastinis ryšys yra skirstomas į: būtinąjį, atsitiktinį, tiesioginį ir sudėtingą. Atsitiktinis priežastinis ryšys yra nebūdingas, nedėsningas vidinis reiškinių ryšys, kai įprastomis aplinkybėmis veika paprastai nesukelia pavojingų padarinių, tačiau tik tam tikromis ir labai retomis, dažniausiai tik prisidėjus papildomai iš šalies aplinkybei, padaryta veika sukelia pavojingų padarinių. Būtinasis priežastinis ryšys yra būdingas, dėsningas vidinis reiškinių ryšys, kai tam tikromis sąlygomis analizuojama veika visada ar bent jau daugeliu atvejų sukelia tam tikrus pavojingus padarinius. Šio ryšio viena iš savybių - jis yra iš anksto numatomas. Be to, baudžiamosios teisės teorijoje akcentuojama, kad baudžiamojoje teisėje priežastinis ryšys siejamas tik su būtinuoju priežastiniu ryšiu, kurį pripažinus asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn už kilusius padarinius. Tiesioginio priežastinio ryšio atveju veika tiesiogiai sukelia padarinius. Sudėtingas priežastinis ryšys yra veikiamas pašalinių jėgų įsikišimo, kai įstatyme numatytus padarinius sukelia pavojinga veika kartu su kitais prisidedančiais veiksniais - kalta ar nekalta trečiojo asmens veika, gamtos ar techninės jėgos ir kt. Tačiau priežastinio ryšio pobūdžio nustatymas nepakeičia kaltės nustatymo ir jos nepreziūuoja.

BK 176 straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos objektas yra saugios darbo sąlygos, užtikrinančios darbuotojų gyvybės ir sveikatos apsaugą. Būtent paminėtas objektas yra apibrėžiamas kitų teisės aktų normų dispozicijose. Sekančiame mūsų darbo skyriuje aptarsime dėl šio objekto pažeidimų kylančius nelaimingus atsitikimus, kurie kartu su savimi atsineša atitinkamas pasekmes.

Šios nusikalstamos veikos subjektas apibrėžiamas taip kaip ir kituose teisės moksluose - tai asmuo, pagal įstatymus galintis būti teisinių santykių dalyviu ir turintis bendruosius bruožus – teisingumą ir veiksnumą. Teisingumas – tai galėjimas turėti tam tikrų teisių ir pareigų, o veiksnumas – tai galėjimas savo veiksmais tų teisių ir pareigų įgyti. Baudžiamojoje teisėje subjekto sąvoka sukonkretinta – tai pakaltinamas, sulaukęs atitinkamo amžiaus asmuo trauktinas baudžiamojon atsakomybėn. Įstatymo leidėjas yra nurodęs, kad baudžiamojon atsakomybėn už nusikalstamos veikos, numatytos BK 176 straipsnyje, padarymą yra traukiamas „darbdavys ar jo įgaliotas asmuo“. Lietuvos Respublikos darbo kodekso (toliau – DK) 16 straipsnis darbdavį apibrėžia kaip „įmonę, įstaigą, organizaciją ar kitą organizacinę struktūrą, nepaisant nuosavybės formos, teisinės formos, rūšies bei veiklos pobūdžio, pagal DK 14 straipsnį turinčios darbinį teisingumą ir veiksnumą. Darbdavys taip pat gali būti kiekvienas fizinis asmuo“ [4]. Kai kurių autorių nuomone, klasifikuojant subjekto ir jo atstovo požiūriu, darbdaviai gali būti:

„1) individualūs. Tai fiziniai asmenys, neturėdami papildomų požymių, galintys būti darbdaviais ir galintys samdyti pagalbiniais darbams kitus asmenis, bet tik tokie kuriems būdingas

civilinis teisinis teisnumas ir veiksnumas. Personalinė įmonė, turinti savo vardą, taip pat gali būti darbdavys, kuriai gali atstovauti ne tik savininkas, bet ir samdomas administratorius;

2) kolektyviniai – tai visi juridiniai asmenys;

3) įmonės, neturinčios juridinio asmens teisių (pvz., ūkinė bendrija). Nors tokia įmonė turi tokias pačias teises kaip ir juridinis asmuo, tačiau skiriasi jų atsakomybė“ [18. P.36].

Pagal darbdavių veiklos tikslą jie skirstomi: pelno siekiantys subjektai, pvz.: akcinės bendrovės, uždarnosios akcinės bendrovės, investicinės bedrovės, žemės ūkio bendrovės ir kt.; nekomercinės organizacijos, veikiančios kaip juridiniai asmenys, pvz.: viešosios įstaigos, kredito unijos, visuomeninės organizacijos ir kt. Be būtinų darbdavio požymių – darbinio teisnumo ir veiksnumo, dar yra skiriami ir tokie: „galimybė priimti į darbą; galimybė paskirstyti darbuotojus ir nutraukti darbų sutartį, taip pat organizuoti darbą ir jį valdyti; galimybė turėti lėšų ir atlyginti darbuotojams“ [18. P.36]. Darbo teisės moksle yra manoma, kad darbdaviais turėtų būti pripažįstamos ir „įmonės filialai bei atstovybės, kurie civilinės teisės požiūriu nėra juridiniai asmenys ir savarankiški teisės subjektai, tačiau atitinka darbdavio požymius“ [22. P.113], kuriuos mes ką tik minėjome. Taigi, darbdavio darbinis teisnumas yra specialusis ir „jo turinį apibrėžia bendrieji norminiai teisės aktai, šių įmonių, įstaigų, organizacijų įstatai arba nuostatai, taip pat teisės aktai, pvz., nustatantys įstaigos struktūrinio padalinio darbuotojų užmokesčio dydį, darbo vietų skaičių ir kt. Įmonės, įstaigos, organizacijos savo darbinį teisnumą įgyvendina per savo institucijas arba atstovus“ [22. P.113]. Mūsų analizuojamame straipsnyje „darbdavio įgaliotas asmuo“ yra ne bet koks asmuo, o tik atitinkantis Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatyme nurodytus reikalavimus, t. y. darbdavio įgaliotas asmuo yra „darbdavio įgaliotas asmuo darbuotojų saugai ir sveikatai – padalinio vadovas ar kitas administracijos pareigūnas, kuriam asmuo, atstovaujantis darbdaviui, pavedė įgyvendinti darbuotojų saugos ir sveikatos reikalavimus įmonėje ir (ar) įmonės struktūriniame padalinyje“ [5]. Apibendrinant galima konstatuoti, kad mūsų analizuojamos nusikalstamos veikos subjektas yra specialusis, tai darbdavys ar jo įgaliotas asmuo, paprastai įmonėje atsakingas už darbų saugą.

BK 176 straipsnyje numatyta nusikalstama veika gali būti padaryta tyčia - tiesiogine ar netiesiogine, arba, kaip nurodyta šio straipsnio 3 dalyje, – dėl neatsargumo. Įstatymo leidėjas BK 15 straipsnyje suformulavo tiesioginės tyčios apibrėžimą. Nusikalstama veika yra padaryta tiesiogine tyčia, jeigu ją „darydamas asmuo suvokė pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį ir norėjo taip veikti“ [2]. Ši samprata taikoma formaliųjų nusikalstamų veikų sudėčių atveju. O materialiuųjų sudėčių atveju nusikalstama veika padaroma tiesiogine tyčia, jeigu ją „darydamas asmuo suvokė pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį, numatė, kad dėl jo veikimo ar neveikimo gali atsirasti BK

numatyti padariniai, ir jų norėjo“ [2]. Taip pat tame pačiame BK 15 straipsnyje suformuluotas netiesioginės tyčios apibrėžimas. Nusikalstama veika padaroma netiesiogine tyčia, jeigu ją „darydamas asmuo suvokė pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį, numatė, kad dėl jo veikimo ar neveikimo gali atsirasti BK numatyti padariniai, ir nors jų nenorėjo, bet sąmoningai leido jiems atsirasti“ [2]. Baudžiamosios teisės teorijoje pabrėžiama, kad šios kaltės, kaip subjektyvieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai, formos – tiesioginė ir netiesioginė tyčia bei neatsargumas, parodo asmens, padariusio pavojingą veiką, psichinį santykį su padaryta pavojinga veika, o materialių nusikalstamų veikų sudėčių atvejais - ir su įstatyme numatytais padariniais. Šių kalčių skirtumas - skirtingas psichinis santykis su daroma pavojinga veika ir dėl jos kilusiais pavojingais padariniais.

Teismų praktikoje skiriamos ir kitų rūšių tyčios:

- pagal susiformavimo momentą – iš anksto apgalvota ir staiga atsiradusi;
- pagal apibrėžtumą – neapibrėžta (nekonkretizuota) ir apibrėžta (konkretizuota).

Baudžiamosios teisės teorijoje nurodoma, kad „apibrėžta tyčia yra tada, kai asmuo, darydamas pavojingą veiką, suvokia pavojingą jos pobūdį, numato, kokios rūšies pavojingų padarinių gali sukelti veika, ir nori griežtai kiekybiškai apibrėžtų padarinių, t. y. padarinių, numatytų vieno BK straipsnio atskiroje dalyje arba atskirame BK straipsnyje“ [20. P.361-362]. Tokiu atveju asmuo atsako pagal baudžiamojo įstatymo straipsnį, numatantį padarinius, kuriuos asmuo numatė ir kurių siekė. „Neapibrėžta tyčia yra tada, kai asmuo suvokia pavojingą daromos veikos pobūdį, numato pavojingų padarinių rūšį, jų nori, tačiau nedetalizuoja numatomų ir siekiamų padarinių kiekybinės išraiškos iki atskirame BK straipsnyje ar jo dalyje numatytų padarinių lygio, o siekia tik tam tikros rūšies padarinių“ [20. P.362-363]. Neapibrėžtos tyčios atveju, asmuo atsako už padarytus padarinius. Iš anksto apgalvota tyčia atskleidžia asmens santykį su veika, šis santykis trunka daugiau laiko, kuris skiriamas apgalvoti nusikalstamos veikos aplinkybėms, veikimo būdai ir siekiamiems padariniams. Staiga atsiradusios tyčios atveju laikotarpis tarp nusikalstamo kėslo ir veikos yra labai trumpas ar beveik nepastebimas. Tokiu atveju „veika yra ne iš anksto apgalvotas, kryptingas, asmens inicijuotas intelekto ir valios išreiškimas, o atsiradęs netikėtai, paprastai dėl paties nukentėjusiojo sąlygotų aplinkybių“ [10. P.108].

Dėl mūsų analizuojamos nusikalstamos veikos, numatytos BK 176 straipsnyje, baudžiamoji atsakomybė numatyta ją padarius ir dėl neatsargumo - dėl nusikalstamo pasitikėjimo arba nusikalstamo nerūpestingumo. Baudžiamosios teisės teorija teigia, kad „nusikalstamai nerūpestingai elgiasi tas, kuris konkrečiau veikimo ar neveikimo atveju nesilaiko rekomenduotino rūpestingumo ir taip, net to nesuvokdamas, įvykdo įstatyme nustatytą veikos sudėtį. Nusikalstamai pasitikėdamas

elgiasi tas, kuris numato tam tikrą įstatyme nustatytą veikos sudėties realizavimo tikimybę, tačiau tikisi, jog ši veikos sudėtis nebus realizuota“ [24. P.215]. Nusikalstamo pasitikėjimo atveju būtina konstatuoti, kad asmuo numatė pavojingus padarinius tik kaip labai mažai tikėtinus. BK 16 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad nusikalstama veika padaryta dėl nusikalstamo pasitikėjimo, jeigu ją „padaręs asmuo numatė, kad dėl jo veikimo ar neveikimo gali atsirasti šiame kodekse numatyti padariniai, tačiau lengvabūdiškai tikėjosi jų išvengti“ [2]. Tačiau šis „tikėjimasis“ turi remtis asmens apskaičiavimais, objektyviomis aplinkybėmis ar jėgomis, kurios, asmens manymu, turėtų padėti išvengti pavojingų padarinių. Baudžiamosios teisės teorija pabrėžia, kad svarbiausias nusikalstamo pasitikėjimo požymis yra asmens „tikėjimo“ lengvabūdiškumas. BK 16 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad nusikalstama veika padaryta dėl nusikalstamo nerūpestingumo, jeigu ją „padaręs asmuo nenumatė, kad dėl jo veikimo ar neveikimo gali atsirasti šiame kodekse numatyti padariniai, nors pagal veikos aplinkybes ir savo asmenines savybes galėjo ir turėjo tai numatyti“ [2]. Baudžiamosios teisės teorijoje nurodoma, kad nusikalstamo nerūpestingumo atveju yra būtina nustatyti, kad asmuo, atlikdamas tam tikrą darbą, pažeidė jam nustatytą pareigą būti dėmesingu ir atidžiu. Nenumatymas, kad gali atsirasti padariniai, pasireiškia tuo, kad „asmuo daro veiką, neatsižvelgdamas į visuotinai priimtinas atsargaus elgesio taisykles ar specialius reikalavimus, susijusius su vykdoma veikla arba einama tarnyba, pareigomis, profesija“ [10. P.112].

Baudžiamasis įstatymas asmeniui, padariusiam nusikaltimą, numato galimybę skirti vieną, iš aštuonių – viešųjų teisių atėmimas, teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas, viešieji darbai, bauda, laisvės apribojimas, areštas, terminuotas laisvės atėmimas, laisvės atėmimas iki gyvos galvos - bausmės rūšį. O padariusiam baudžiamąjį nusižengimą – vieną, iš šešių - viešųjų teisių atėmimas, teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas, viešieji darbai, bauda, laisvės apribojimas, areštas - bausmės rūšį. Taigi, mūsų analizuojamu atveju, baudžiamoji atsakomybė realizuojama specialiajam subjektui, padariusiam nusikaltimą numatytą BK 176 str. 1 d., paskyrus baudą arba laisvės atėmimą iki aštuonerių metų, o padariusiam baudžiamąjį nusižengimą, numatytą BK 176 str. 2 d., paskyrus teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimą arba baudą, arba laisvės apribojimą, arba areštą.

Padaryta pavojinga veika taip pat yra viena iš baudžiamajame įstatyme numatytų padarinių atsiradimo priežasčių. Į BK 176 straipsnio 1 dalyje sukonstruoto nusikaltimo materialiąją sudėtį įeina padarytos nusikalstamos veikos padariniai, kurie straipsnio dispozicijoje suformuluoti po žodžių „...jeigu dėl to įvyko...“. O 2 dalyje numatytos nusikalstamos veikos - baudžiamojo nusižengimo – sudėtis yra formali – atsakomybė numatyta tik už pačią veiką. Esant materialiosioms veikų sudėtims, atsiradę padariniai yra įrodinėjimo dalykas baudžiamosiose bylose dėl darbų saugos normų ir

taisyklių pažeidimų. Mūsų analizuojamos nusikalstamos veikos padarinius - „nelaimingas atsitikimas žmonėms, avarija“ - aptarsime sekančiame skyriuje.

Tačiau būtina pažymėti, kad BK nėra oficialaus baudžiamojo įstatymo išaiškinimo dėl „sunkių padarinių“ sąvokos. Tokiu atveju nagrinėjant bylą teismui tenka pačiam aiškinti įstatymą, savarankiškai vertinti padarinius – sunkūs jie ar nesunkūs. Nesant nustatytų aiškių „sunkumo“ ribų ir kriterijų, kiekvienoje individualioje situacijoje vertinamieji požymiai gali būti ir yra labai skirtingi bei subjektyvūs – kas vienam kilę padariniai gali būti sunkūs ir pavojingi, kitam – gali būti visiškai priešingai. Be to, baudžiamosios teisės teorijoje akcentuojama, kad baudžiamajame įstatyme numatyti pavojingi padariniai, kaip nusikalstamos veikos sudėties požymis, skiriasi nuo nukentėjusiajam nusikalstama veika padarytos žalos. Pavojingi padariniai nulemia padarytos veikos kvalifikavimą ir jie yra nustatomi pagal baudžiamojo įstatymo sudėties reikalavimus ir šio įstatymo aiškinimus. O nukentėjusiajam padarytos žalos dydį nulemia civilinio ieškinio dėl žalos atlyginimo dydis, kuris gali būti nustatomas pagal kitokius kriterijus. Taip pat netikslu yra „sunkius padarinius“ prilyginti su „sunkiomis pasekmėmis (didele materialine žala, masiniu darbuotojų atleidimu iš darbo, kontraktų nutraukimu, lėtiniais profesiniais apsinuodijimais ir pan.)“ [17. P.271]. Be to, juk žala padaroma tiek nemateriali, tiek materialiai objektams, kurie neturi tiesioginio piniginio įvertinimo, pavyzdžiui žmogaus kūnui, jo audiniams, organams ir pan. Jei dėl sąvokos „didelė turtinė žala“ dar galima remtis jos analogišku išaiškinimu, pateiktu kitame BK skyriuje aiškinant kito nusikaltimo požymius, tai dėl sąvokos „sunkūs padariniai“, kurie gali būti fizinė, turtinė ir nematerialinė žala, mūsų nuomone, yra akivaizdi įstatymo leidėjo klaida ir baudžiamojo įstatymo spraga.

Tokia pati nepateisinama situacija yra ir dėl to, kad beveik tris mėnesius po naujojo BK įsigaliojimo, t. y. po 2003 m. gegužės 1 d., nebuvo numatyta baudžiamoji atsakomybė už darbų saugos teisės aktų reikalavimų pažeidimą, sukėlusį sveikatos sutrikdymą ar mirtį. Šio straipsnio originaliojoje, 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymo redakcijoje, nebuvo numatyta atsakomybė už darbų saugos ir sveikatos apsaugos darbe teisės aktų pažeidimą, sukėlusį pavojingų padarinių, t. y. mirtį ar sveikatos sutrikdymą. Kitaip tariant, paminėta veika buvo tik baudžiamasis nusižengimas. Ši paradoksali situacija buvo ištaisyta ir įstatymo spraga likviduota 2003 m. liepos 4 d. įstatymu priimtais mūsų analizuojamo straipsnio papildymais ir pakeitimais. Todėl šiuo atveju iškyla tarpinio įstatymo taikymo problema. Vadovaujantis BK 3 straipsnio 2 dalies nuostatomis, įstatymas, švelninantis bausmę, turi grįžtamąją galią, t. y. taikomas asmenims, padariusiems atitinkamą veiką, iki tokio įstatymo įsigaliojimo. Mūsų nagrinėjamu atveju tarpinis įstatymas be abejonės švelnina veikos baudžiamumą. Todėl tarpinis įstatymas turi būti taikomas visais atvejais asmenims, padariusiems mūsų nagrinėjamą veiką iki 2003 m. gegužės 1 d. O sprendžiant asmenų, padariusių

tokią veiką po 2003 m. gegužės 1 d., tačiau iki 2003 m. liepos 25 d. (įsigaliojus minėto 2003 m. liepos 4 d. įstatymu priimtiems papildymams ir pakeitimams), baudžiamosios atsakomybės klausimą taikomos BK 3 straipsnio 1 d. normos, t. y. jis atsako pagal nusikalstamos veikos padarymo metu galiojusį baudžiamąjį įstatymą.

Pateikiame keletą pavyzdžių, parodančių kaip teismas pritaikė baudžiamąjį įstatymą. Plungės rajono apylinkės teismas 2006 m. kovo 20 d. priėmė apkaltinamąjį nuosprendį, kuriuo pripažino kaltu statybos darbų vadovą, padariusį nusikalstamą veiką, numatytą BK 176 straipsnio 1 dalyje. Byloje nustatyta, kad dėl minėtos nusikalstamos veikos padarymo, 2003 m. liepos 7 d. įvyko nelaimingas atsitikimas darbe, kurio metu vienas darbuotojas žuvo, o kitam - padarytas nesunkus sveikatos sutrikdymas. Teismas rezoliucinėje nuosprendžio dalyje nurodė, kad vadovavosi 2003 m. liepos 4 d. įstatymo Nr.IX-1706, įsigaliojusio 2003 m. liepos 25 d., redakcija ir skyrė nuteistajam bausmę - terminuotą laisvės atėmimą dvejimms metams. Vadovaujantis BK 75 straipsnio 1 dalies, 2 dalies 7 punkto, 3 dalies nuostatomis, šios bausmės vykdymas atidėtas vieneriems metams ir nuteistasis įpareigotas visą šį laikotarpį be institucijos, prižiūrinčios bausmės vykdymo atidėjimą, sutikimo neišvykti iš gyvenamosios vietos ilgiau kaip 7 paroms [51].

Mūsų nuomone, šis teismo sprendimas yra akivaizdžiai neteisingas, nes nusikaltimo padarymo metu dar negaliojo įstatymas, kurio redakcija vadovavosi teismas priimdamas minėtą nuosprendį. Šioje baudžiamojoje byloje pirmosios instancijos teismas neteisingai interpretavo baudžiamosios teisės teorijos dėl tarpinio įstatymo ir baudžiamojo įstatymo galiojimo laike nuostatas bei nepagrįstai vadovavosi baudžiamuoju įstatymu, kurio redakcija nusikalstamos veikos padarymo metu dar nebuvo įsigaliojusi. Deja, šis teismo nuosprendis nei apeliacine, nei kasacine tvarka nebuvo skundžiamas.

Kitas pavyzdys. Ukmergės rajono apylinkės teismas 2005 m. lapkričio 16 d. priėmė apkaltinamąjį nuosprendį, kuriuo pripažino kaltais du asmenis - darbų saugos ir sveikatos komiteto pirmininką bei saugos ir sveikatos specialistę - padariusius nusikalstamą veiką, numatytą BK 176 straipsnio 1 dalyje, ir vieną asmenį – vyriausiąjį mechaniką - padariusį nusikalstamą veiką, numatytą BK 176 straipsnio 2 dalyje. Tuo pačiu nuosprendžiu du asmenys – darbų vadovas ir minėtas vyriausiasis mechanikas - pagal BK 176 straipsnio 1 dalį, išteisinti. Dėl šių nusikalstamų veikų padarymo 2003 m. liepos 16 d. įvyko nelaimingas atsitikimas darbe, kurio metu nukentėjo 13 darbuotojų: iš jų 3 - žuvo, 4 – padaryti sunkūs sveikatos sutrikdymai, 5 – nesunkūs sveikatos sutrikdymai, 1 – nežymus sveikatos sutrikdymas, o bendrovei, kurioje įvyko šis nelaimingas atsitikimas, padaryta 1529685 Lt turtinė žala. Be to, byloje pareikšti nukentėjusiųjų civiliniai ieškiniai daugiataūkstantinėmis sumomis. Teismas nuteistiesiems, pagal BK 176 straipsnio 1 dalį,

skyrė laisvės atėmimo bausmes – vienam - dvejus metus, kitam - vienerius metus ir šešis mėnesius, abiem atvejais bausmių vykdymas atidėtas vieneriems metams, įpareigojant nuteistuosius be institucijos, prižiūrinčios bausmės vykdymo atidėjimą, neišvykti ilgiau kaip 7 dienoms. O asmeniui, pripažintam kaltu, pagal BK 176 straipsnio 2 dalį, paskirta 30 MGL (3750 Lt) dydžio bauda, tačiau, vadovaujantis BK 95 straipsnio nuostatomis, suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui, jis nuo bausmės atleistas [52].

Nors pirmosios instancijos teismas šioje baudžiamojoje byloje priimtame nuosprendyje nenurodė, kokia baudžiamojo įstatymo redakcija vadovavosi, tačiau iš nuosprendžio rezoliucinės dalies teksto aiškiai suprantama, kad teismas taikė baudžiamojo įstatymo, kurio redakcija nusikalstamos veikos padarymo metu dar nebuvo įsigaliojusi, nuostatas. Deja, ir šis apylinkės teismo nuosprendis nei apeliacine, nei kasacine tvarka nebuvo skundžiamas ir nebuvo panaikintas. Paskutinis pavyzdys galėtų padėti įstatymo leidėjui ryžtingiau apsispręsti dėl „sunkių padarinių“ apibrėžimo, jų „sunkumo“ ribų nustatymo, šių sąvokų oficialaus išaiškinimo būtinumo, nes akivaizdu, kad šiuo atveju nusikalstamų veikų padariniai yra ne „sunkūs“, o „labai sunkūs“.

Mes sutinkame, kad asmens teisinė padėtis negali būti bloginama dėl priežasčių, nepriklausančių nuo jo valios ir nesusijusių su jo veiksmais, siekiant išvengti atsakomybės, - juk ne jis kaltas, kad įstatymo leidėjas padarė akivaizdžią klaidą, nenumatydamas atsakomybės už darbų saugos ir sveikatos apsaugos darbe teisės aktų pažeidimą, sukėlusį mirtį ar sveikatos sutrikdymą, padarytą minėtu laikotarpiu. Akivaizdu, kad teismas klauso tik įstatymo, ir, jei įstatymas suformuluotas taip, kad teisėjas negali priimti teisingo sprendimo, tai nėra teisingumas. Todėl, mūsų manymu, iš dalies dėl neteisingų teismų sprendimų kaltę turi prisiimti ir įstatymų leidėjas, kuris, kurdamas įstatymą, nesivadovavo teisingumo nuostata, pačiame įstatyme įtvirtindamas neteisingumo galimybę. Norime pabrėžti šios problemos svarbumą ir aktualumą, siekiant, kad ateityje nepasikartotų panašių įstatymo spragų.

Lietuvoje užregistruotų nusikalstamų veikų, padarytų dėl darbo saugos normų ir taisyklių pažeidimų, skaičius bendrajame nusikalstamų veikų skaičiuje yra labai nežymus. Palyginimui pateikiame šiuos duomenis :

iki 2006 m. rugsėjo mėn. 1 d. užregistruotos 63153 nusikalstamos veikos, iš kurių 210 - dėl nusikalstamos veikos, numatytos BK 176 straipsnyje. Iš pastarųjų užregistruota: 189 nusikaltimai, 167 - sunkūs nusikaltimai, 21 - baudžiamieji nusižengimai; iš jų priimta 11 sprendimų, vadovaujantis BPK 220 straipsnio nuostatomis („kaltinamojo akto perdavimas teismui“), 5 sprendimai, vadovaujantis BPK 418 straipsnio nuostatomis („prokuroro teisė nuspręsti užbaigti procesą baudžiamuoju įsakymu“), 200 sprendimų, vadovaujantis BPK 3 straipsnio nuostatomis

(„aplinkybės, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas“) ir 24 sprendimai, vadovaujantis BPK 212 straipsnio nuostatomis („ikiteisminio tyrimo nutraukimo atvejai“);

per 2005 metus – užregistruota 68791 nusikalstama veika, iš jų 211 - dėl mūsų analizuojamos nusikalstamos veikos. Iš pastarųjų užregistruota: 193 nusikaltimai, 159 – sunkūs nusikaltimai, 18 – baudžiamieji nusižengimai; iš jų priimta 10 sprendimų, vadovaujantis BPK 220 straipsnio nuostatomis („kaltinamojo akto perdavimas teismui“), 5 sprendimai, vadovaujantis BPK 418 straipsnio nuostatomis („prokuroro teisė nuspręsti užbaigti procesą baudžiamuoju įsakymu“), 319 sprendimų, vadovaujantis BPK 3 straipsnio nuostatomis („aplinkybės, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas“) ir 22 sprendimai, vadovaujantis BPK 212 straipsnio nuostatomis („ikiteisminio tyrimo nutraukimo atvejai“);

per 2004 metus – užregistruota 93419 nusikalstamų veikų, iš jų 182 - dėl mūsų analizuojamos nusikalstamos veikos. Iš pastarųjų užregistruota: 165 nusikaltimai, 148 – sunkūs nusikaltimai, 17 – baudžiamieji nusižengimai, iš jų priimta 11 sprendimų, vadovaujantis BPK 220 straipsnio nuostatomis („kaltinamojo akto perdavimas teismui“), 4 sprendimai, vadovaujantis BPK 418 straipsnio nuostatomis („prokuroro teisė nuspręsti užbaigti procesą baudžiamuoju įsakymu“), 167 sprendimai, vadovaujantis BPK 3 straipsnio nuostatomis („aplinkybės, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas“) ir 15 sprendimų, vadovaujantis BPK 212 straipsnio nuostatomis („ikiteisminio tyrimo nutraukimo atvejai“). (<http://www.nplc.lt/stat/atask.htm#ruosia>; Forma 1-G; Forma 1-Ž; prisijungimo laikas: 2006-10-20).

Susipažinę su pateiktais duomenimis, galime daryti išvadą, kad 2006 metais realiai tik 16 baudžiamųjų bylų, iš 210, dėl mūsų analizuojamos nusikalstamos veikos padarymo, buvo perduota į teismą, o 2005 ir 2004 metais – tik po 15 tokių baudžiamųjų bylų, atitinkamai iš 211 ir 182. Todėl galime teigti, kad šie skaičiai rodo baudžiamųjų bylų, dėl mūsų analizuojamos nusikalstamos veikos padarymo, ypatingą specifiškumą.

2. 1. Nelaimingi atsitikimai darbe ir jų klasifikacija

Nelaimingi atsitikimai darbe ir profesiniai susirgimai buvo ir lieka didelė visuomeninė problema. Jie susiję ne tik su žmonių netektimis, bet ir su ekonominiais nuostoliais, nes net ir vieno žmogaus mirtis gali būti pragyvenimo šaltinio netektis jo artimiesiems, todėl ir vienas žuvęs darbe yra per didelis skaičius.

Saugos darbe norminiai aktai - Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas [5], Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas [6] - nelaimingą atsitikimą darbe

apibrėžia kaip „įvykį darbe, įskaitant eismo įvykį darbo laiku, nustatyta tvarka iširtą ir pripažintą nelaimingu atsitikimu darbe, kurio padarinys – darbuotojo trauma“. Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinas įstatymas nelaimingą atsitikimą darbe apibūdina kaip „ūmų darbuotojo sveikatos pakenkimą dėl trumpalaikio darbo aplinkos pavojingo, kenksmingo veiksnio (veiksnių) poveikio, kai darbuotojas netenka darbingumo nors vienai dienai“ [7].

Minėtame Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatyme profesinė liga yra apibrėžiama, kaip „ūmus ar lėtinis sveikatos sutrikimas, kurį sukėlė vienas ar daugiau kenksmingų ir (ar) pavojingų darbo aplinkos veiksnių, nustatyta tvarka pripažintas profesine liga“ [5]. „Socialinės saugos aspektu profesinės ligos apibrėžiamos įvairiai. Profesinė liga – tai ūmi, lėtinė apdraustojo liga, kuri išsivystė dėl kenksmingo (kenksmingų) gamybinio (gamybinių) veiksnio (veiksnių), dėl kurio (kurių) jis laikinai arba visam laikui neteko darbingumo“ [28].

Taip pat Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatyme avarija apibrėžiama kaip „nenumatytas įvykis dėl darbo priemonių gedimo, darbo ar technologinių procesų pažeidimo ar kitų nenumatytų aplinkybių, sukėlęs pavojų žmonėms, aplinkai ir padaręs ar galėjęs padaryti žalą darbuotojų sveikatai ir (ar) aplinkai“ [5]. Puikus pavyzdys, iliustruojantis avarijos apibrėžimą, yra 2006 m. rugsėjo 12 d. įvykis AB „Mažeikių nafta“, kur, atsiradus naftos produktų praleidimui, kilo gaisras ir užsiliepsnojo įrengimai. Šios avarijos priežastims bei padariniams tirti sudarytos įvairaus lygio komisijos, o Mažeikių rajono apylinkės prokuratūroje pradėtas ikiteisminis tyrimas.

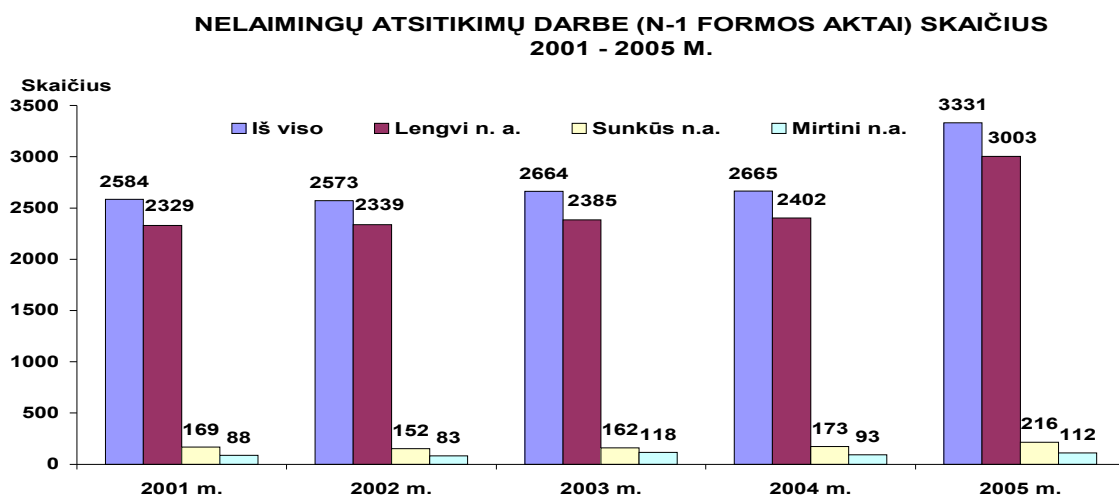
Nelaimingi atsitikimai pagal pasekmes gali būti lengvi, sunkūs ir mirtini. Lengvas nelaimingas atsitikimas – tai „įvykis, kurio metu darbuotojas patiria gyvybei nepavojingą kūno sužalojimą arba sveikatos sutrikimą ir dėl to netenka darbingumo nors vienai dienai. Po tam tikro laikotarpio nukentėjęs pasveiksta be liekamųjų pasekmių“ [21. P.22]. Sunkus nelaimingas atsitikimas apibrėžiamas kaip „įvykis, kurio metu darbuotojas patiria gyvybei pavojingą arba sunkų kūno sužalojimą (traumą) ar sveikatos sutrikimą. Šių traumų sunkumas nustatomas pagal Sveikatos apsaugos ministerijos patvirtintus sunkių traumų klasifikacinius požymius“ [21. P.22]. Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatyme mirtinas nelaimingas atsitikimas apibrėžiamas kaip įvykis, dėl kurio darbuotojas patiria sveikatai ir (ar) gyvybei pavojingą traumą ir dėl jos iš karto ar po kurio laiko miršta [5].

Profesinės ligos pagal jų pasireiškimo laiką ir požymius klasifikuojamos į ūmias ir lėtines. Norime atkreipti dėmesį į visiems žinomą tiesą, kad sveikata yra neįkainojamas žmogaus turtas, kuris ypač vertinamas jį praradus. „Be sveikatos visos kitos vertybės gali netekti prasmės, neišskiriant nė gyvenimo, kuris, žmogui susirgus sunkia liga, gali netgi tapti našta. Sveikata – tai ne tik ligų ir fizinių defektų nebuvimas, bet ir fizinė, dvasinė bei socialinė žmogaus gerovė“ [9. P.489].

Susipažinę su Valstybinės darbo inspekcijos duomenimis, matome, kad 2006 metais (nuo sausio 1 d. iki spalio 23 d.) ištirti 68 mirtini nelaimingi atsitikimai darbe, iš jų – 23 neblaiviems asmenims, ir buvo surašyti 55 N1 formos aktai, iš jų – 16 neblaiviems. Per tą patį laikotarpį inspekcija ištyrė 143 sunkius nelaimingus atsitikimus darbe, iš jų – 27 neblaiviems; buvo surašyti 138 N1 formos aktai, iš jų – 25 neblaiviems. Per tą patį laikotarpį 2005 metais buvo ištirti 84 mirtini nelaimingi atsitikimai darbe, iš jų – 22 neblaiviems asmenims; buvo surašyti 73 N1 formos aktai, iš jų – 19 neblaiviems. (http://www.vdi.lt/index.php?430264693#NA_lentele; prisijungimo laikas: 2006-10-24).

Palyginimui pateikiame Valstybinės darbo inspekcijos duomenis apie nelaimingų atsitikimų – lengvų, sunkių ir mirtinų - darbe statistiką 2001-2005 metais.

1 grafikas. Nelaimingų atsitikimų darbe, surašant N-1 formos aktą, skaičius 2001-2005 metais

(http://www.vdi.lt/get_file.php?file=aDpcXGluZXRwdWJcXHd3d3Jvb3QvdmRpL20vbV9maWxlc y93ZmlsZXMvZmlsZTEyNDQuZG9jOzlwMDUgbS5BVEFTS0FJVEEuZG9jOzs=&view=1 prisijungimo laikas: 2006-10-24).

Nuo 2006 m. sausio 1 d. iki 2006 m. rugsėjo 1 d. Valstybinė darbo inspekcija gavo 926 pranešimus apie asmenis, kuriems įtariamos profesinės ligos. Tokios ligos nustatytos 340 asmenų. O per 2005 metus tokių pranešimų buvo gauta 707, iš jų net 567 atvejais patvirtintos profesinės ligos. Šiais metais tokių ligų daugiausia užregistruota Šiauliuose, Telšiuose ir Panevėžyje.

(http://www.vdi.lt/index.php?1899416127#PL_lentele; prisijungimo laikas: 2006-10-01).

Iš Valstybinės darbo inspekcijos užfiksuotų duomenų matome, kad pavojingiausios sritys išlieka statybos, apdirbamosios medienos pramonėje bei transporto sektoriuje.

1 lentelė. Nelaimingų atsitikimų darbe pasiskirstymas pavojingiausiuose veiklos sektoriuose 2005-2006 metais (nuo sausio 1 d. iki rugpjūčio 31 d.)

Eil. Nr.	VEIKLOS RŪŠIS	Nelaimingų atsitikimų darbe (N-1)			
		sunkių (atv.)		mirtinų (atv.)	
		2005	2006*	2005	2006*
1.	STATYBA	44	49 E-4	23	16 E-1
2.	TRANSPORTAS	25	22 E-8	15	22 E-10
3.	APDIRBAMOJI PRAMONĖ Iš jų:	31	44 E-1	21	10 E-2
3.1.	Maisto pramonė	8	11 E-1	1	5 E-1
3.2.	Metalo apdirbimas	4	10	4	3
3.3.	Medienos apdorojimas	10	12	8	1 E-1
3.4.	Tekstilė	3	3	0	1
3.5.	Chemijos pramonė	3	4	4	0
3.6.	Statybinių medžiagų gamyba	2	3	4	0
3.7.	Kitose pramonės šakose	1	1	0	0
4.	ŽEMĖS ŪKIS	8	4	1	3 E-1
5.	MIŠKININKYSTĖ	3	4 E-1	4	3
6.	ELEKTROS, DUJŲ IR VANDENS TIEKIMAS	2	2 E-1	4	3 E-1
7.	KASYBA	0	3 E-1	1	0
Iš viso (1 - 7)		113	128 E-16	69	57 E-15
8.	KITUOSE SEKTORIUOSE	32	26 E-3	11	16 E-7
Iš viso šalyje (atv. sk.)		145	154 E-19	80	73 E-22
Eismo įvykiuose (%)		X	12,3	X	30,1
Traumuota neblaivių (% nuo iširtų)		13	19	26	28

- prognozė, E - eismo įvykiai. (<http://www.vdi.lt/index.php?1293905675>; prisijungimo laikas: 2006-10-01).

Šie duomenys dar kartą parodo, kad, nors darbdaviai privalo visuose įmonės veiklos etapuose planuoti ir įgyvendinti prevencines priemones, apsaugančias darbuotojus nuo profesinės

rizikos arba ją minimaliai sumažinant. Tačiau į šią pareigą daugeliu atvejų žiūrima ir ji atliekama aplaidžiai, o neretai - net ir nusikalstamai aplaidžiai. Beveik apie trečdalis žuvusiųjų dirbo statybose, o šioje srityje Lietuvoje dirbantys asmenys žūsta tris kartus dažniau nei vidutiniškai Europos Sąjungos šalyse. Be to, pirmus metus dirbantieji sužalojami penkis kartus dažniau, ypač tai dažnai atsitinka statybos, transporto, metalo ir medienos apdirbimo sektoriuose.

Palyginimui pateikiame Europos Sąjungos statistikos agentūros „Eurostat“ (Europos Komisijos įkurta komisija, renkanti ir apdorojanti visų Europos Sąjungos šalių statistinius duomenis) duomenis. Matome, kad Lietuva pirmauja (tik 2002 metais buvo trečioje vietoje) tarp kitų Europos šalių pagal mirtinų nelaimingų atsitikimų darbe skaičių (koeficientas skaičiuojamas 100.000 darbuotojų ir kaip atspirties taškas 1998 metais prilygintas 100).

2 lentelė. Europos Sąjungos ir kitose valstybėse 2002-2004 metais įvykusių mirtinų nelaimingų atsitikimų darbe statistika

<i>Šalis / metai</i>	2002	2003	2004
Belgija	82	78	95
Čekija	87	84	78
Danija	65	57	35
Vokietija	112	107	98
Estija	81	67	75
Graikija	104	81	67
Prancūzija	65	69	68
Italija	42	57	49
Latvija	123	66	98
Lietuva	115	138	113
Vengrija	109	80	96
Olandija	90	91	82
Austrija	100	94	104
Lenkija	89	90	86
Slovėnija	141	136	77
Švedija	91	81	102
Jungtinė Karalystė	85	70	88
Norvegija	72	75	85

(http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140985&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=detailref&language=en&product=EU_strind&root=EU_strind/strind/emploi/em062;_prisiungimo_laikas:2006-10-26).

Į šią statistiką nėra įtraukti nelaimingi atsitikimai, įvykę vykstat į darbą ar iš jo, nelaimingi atsitikimai, turintys tik medicininę kilmę, profesinės ligos ir eismo (ar kiti nelaimingi atsitikimai, susiję su transportu) įvykiai.

Taip pat pateikiame tos pačios agentūros „Eurostat“ duomenis apie Europos valstybėse užregistruotus rimtus (kai darbuotojas nebuvo darbe ilgiau kaip tris dienas) nelaimingus sužalojimus, atsitikusius darbe. Į šią statistiką nėra įtraukti nelaimingi atsitikimai, įvykę vykstat į darbą ar iš jo, nelaimingi atsitikimai, turintys tik medicininę kilmę ir profesinės ligos (koeficientas skaičiuojamas 100.000 darbuotojų ir kaip atspirties taškas 1998 metais prilygintas 100).

3 lentelė. Europos Sąjungos ir kitose valstybėse 2002-2004 metais įvykusių rimtų nelaimingų sužalojimų darbe statistika

<i>Šalis / metai</i>	2002	2003	2004
Belgija	72	68	65
Čekija	89	80	81
Danija	82	76	79
Vokietija	82	74	72
Estija	125	128	124
Graikija	83	71	66
Prancūzija	99	95	89
Italija	83	80	75
Latvija	108	84	79
Lietuva	86	82	82
Vengrija	84	83	79
Olandija	100	82	73
Austrija	84	79	79
Lenkija	76	82	84
Slovėnija	94	98	98
Švedija	101	94	86
Jungtinė Karalystė	108	107	88
Norvegija	74	68	59

(http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140985&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=detailref&language=en&product=EU_strind&root=EU_strind/strind/emploi/em0611; prisijungimo laikas: 2006-10-26).

Ši statistika akivaizdžiai parodo, kad Lietuvoje darbuotojų darbų saugai ir sveikatai skiriamas tikrai nepakankamas tiek šios srities specialistų, tiek ir mokslininkų dėmesys.

2. 2. Nelaimingų atsitikimų priežastys ir prevencija

Besiplečianti Lietuvos ekonomika ir spartėjantis ūkio vystymasis, tačiau kartu išliekantis bei kylantis nelaimingų atsitikimų koeficientas, rodo teisės aktų, reglamentuojančių darbo santykius, pažeidimų aktualumo problemą. Norint išspręsti problemą, reikia rasti jos priežastį bei sprendimo būdus. Todėl panagrinėkime nelaimingų atsitikimų priežastis ir jų prevencijos būdus.

„Nelaimingi atsitikimai darbe gali būti susiję su netinkamais įrenginiais ir darbdavio patikimumu, jei jis neužtikrina darbuotojams saugių darbo sąlygų. Taigi trauma darbe dažniausiai patiriama dėl darbo aplinkoje egzistuojančių pavojingų veiksnių, kurie sudaro riziką darbuotojui patirti ūmų sveikatos sutrikimą ar net mirtį“ [28]. Šiuos teiginius praktiškai patvirtina Valstybinės darbo inspekcijos duomenys. Statybose, kaip vienoje iš sričių, kurioje 2006 metais įvyko daugiausia nelaimingų atsitikimų darbe, išskiriamos tokios jų atsiradimo priežastys:

1) dėl saugos ir sveikatos norminio teisės akto pažeidimų (darbo priemonės neatitiko saugos ir sveikatos norminių teisės aktų reikalavimų; neįrengtos kolektyvinės saugos priemonės; darbas atliekamas asmens, kuris nustatyta tvarka neapmokytas, neatestuotas, neinstrukuotas saugos ir sveikatos darbe klausimais; netinkamai įrengtos darbo vietos; buvo leista atlikti darbus asmeniui, kuriam šis darbas neleistinas dėl jo sveikatos būklės; netinkamai organizuojami ir atliekami pavojingi darbai) įvyko 21 sunkus nelaimingas atsitikimas ir 9 – mirtini;

2) dėl teisės aktų pažeidimų statybvietėse ir statiniuose įvyko 16 sunkių nelaimingų atsitikimų ir 2 – mirtini. (<http://www.vdi.lt/index.php?611150057>; prisijungimo laikas: 2006-10-24).

Valstybinės darbo inspekcijos duomenimis labai dažnai pačios įmonės vadovas (nustatyti dažni pažeidimai prekybos, transporto ir žemės ūkio įmonėse, miškininkystės, elektros, dujų ir vandens sektoriuje) yra nepasitikrinęs žinių darbuotojų saugos ir sveikatos srityje arba tokioje įmonėje apskritai nėra paskirto asmens, atsakingo už darbuotojų saugą ir sveikatą darbe. Todėl natūralu, kad tokiose įmonėse ir darbuotojai nėra reikiama tvarka instrukuoti bei gali neturėti žinių apie saugų darbų atlikimą. Tokių žinių neturėjimas – viena iš pagrindinių nelaimingų atsitikimų darbe kilimo priežasčių. Be to, kaip anksčiau minėjome, viena iš darbdavio pareigų yra planuoti ir įgyvendinti prevencines priemones, kad darbuotojai būtų apsaugoti nuo profesinės rizikos arba ji būtų minimaliai sumažinta. Todėl darbdavys norminiais teisės aktais nustatytu periodiškumu ir tvarka turi įvertinti darbo aplinkos profesinę riziką pradėjus veiklą, pakeitus technologinį procesą, pradėjus naudoti naujas pavojingas medžiagas, įrengus kolektyvines apsaugos priemones ar atlikus jų modernizavimą, bei kitais norminiuose aktuose numatytais atvejais. Tačiau Valstybinės darbo inspekcijos duomenimis 50 proc. žemės ūkio ir miškininkystės, 49 proc. medienos apdirbimo, 42

proc. elektros, dujų ir vandens tiekimo, 41 proc. apdirbamosios pramonės, 39 proc. prekybos tikrintų įmonių nevertina profesinės rizikos – tai taip pat yra viena iš dažniausių nelaimingų atsitikimų darbe kilimo priežasčių.

Analizuodami šią problemą, norime atkreipti dėmesį į vieną iš naujai nagrinėjamų nelaimingų atsitikimų priežasčių – tai psichologinis stresas, teroras darbe, dar mokslinėje kalboje vadinamas – „bulingu“. Šia tema Darbo ir socialinių tyrimų institutas 2004 metais atliko tyrimą „Nelegalaus darbo, teisės aktų, reglamentuojančių darbo santykius, pažeidimų, darbdavių atstovų grasinimų ar kitokio psichologinio pobūdžio įtakos darbuotojų darbo rezultatams bei saugai ir sveikatai“. Šio tyrimo metu gauti rezultatai parodė, kad Lietuvoje psichologinis poveikis darbo vietoje yra aktuali problema, kad dažniausiai šio poveikio auka – darbuotojas, o jo šaltinis – darbdavys. Nustatyta, kad šis neigiamas poveikis pasireiškia psichologinės įtampos atsiradimu, stresinių situacijų susiformavimu, fizinės sveikatos pablogėjimu, nelaimingų atsitikimų pavojaus padidėjimu, o tai mažina darbo našumą ir motyvaciją. Taip pat tyrimo rezultatai parodė, kad pagrindinis negatyvus veiksnys – psichinės darbuotojų būklės pablogėjimas, dėl ko padidėja nelaimingų atsitikimų, fizinės sveikatos praradimo, pačių darbo santykių praradimo pavojus. Šis psichologinis poveikis, dar vadinamas ir psichologine prievarta, dažniausiai pasireiškia tokiomis formomis, kaip naudojimasis tarnybine padėtimi, žodine agresija (įžeidimai, keiksmi, užgauliojimai ir pan.) ar darbo teisės įstatymų pažeidimais (darbo ir poilsio laiko, aukštų išdirbio normų, darbo užmokesčio išmokėjimo, darbo sutarties ir kt. pažeidimais). Pagrindinės psichologinės prievartos atsiradimo darbe priežastys yra nurodomos tokios: per didelis darbo krūvis, žemas ir nesąžiningas darbo apmokėjimas, netinkamas vadovavimas, dėl papildomų (darbo sutartyje neapartų) užduočių, nerealaus darbo atlikimo terminų bei dėl individualių asmens savybių. Šio tyrimo išvadose konstatuota, kad streso šaltiniai yra dviejų rūšių - tai aplinkos sąlygojami ir asmeniniai. Prie pirmojo šaltinio priskiriami tokie veiksniai kaip per didelis ar netinkamas darbo krūvis, veiksniai, susiję su darbo sąlygomis (triukšmas, oro tarša, blogas apšvietimas, ribota darbo erdvė ir kt.), veiksniai, susiję su darbo organizavimu ir darbo atlikimu (mechaninis, rankų ir kt. darbas, pamaininis bei netaisyklingas darbo režimas, darbo užmokesčio sistema ir kt.), veiksniai, susiję su darbo turiniu (nesavarankiškai priimami sprendimai, monotoniškas darbo tempas, nepaprastai didelis informacijos kiekis ir skubių sprendimų priėmimas, per didelė atsakomybė bei atsakomybė už kitus asmenis ir kt.), bei socialiniai veiksniai (problemiški žmonių tarpusavio santykiai, žmonės kaip darbo objektas-ilgalaikis ar trumpalaikis su žmonėmis bendravimas). Taip pat, asmeniniams-individualiems veiksniams įtakos turi paties žmogaus asmeninės charakterio savybės, jo sugebėjimas ar

nesugebėjimas spręsti problemas. (<http://www.socmin.lt/index.php?1514675562>; prisijungimo laikas: 2006-10-18).

Lietuvoje dar tik pradama „atpažinti“ psichologinę prievartą (terorą ar stresą) darbo santykiuose, šiuo klausimu dar nėra suformuluotų aiškių teisinių nuostatų, nėra tiksliai teisiškai apibrėžtas pats psichologinės prievartos reiškinys. Remdamiesi šio atlikto tyrimo bei Valstybinės darbo inspekcijos duomenimis manome, kad nelaimingų atsitikimų darbe prevenciją sustiprintų:

- darbuotojų ir darbdavių ar jų atstovų nuolatinis švietimas darbo teisės ir saugos klausimais;
- darbdavių ir darbuotojų sąmoningumo ir išprusimo darbo teisės srityje ugdymas;
- darbdavių atsakomybės didinimas - steigiant įmonę ar samdant darbuotojus iš įmonės vadovo reikalauti atitinkamos kvalifikacijos;
- įmonėms, sistemingai pažeidžiančioms įstatymus, panaikinti atitinkamos veiklos atestatus;
- pažeidėjų paviešinimas;
- nemokamų teisinių konsultacijų darbuotojams teikimas;
- sankcijų už psichologinę prievartą griežtinimas;
- platesnis darbo santykių dalyvių bei visos visuomenės informavimas apie psichologinės prievartos atvejus bei saugių darbo sąlygų užtikrinimas.

Manome, kad vykdant minėtą darbuotojų ir darbdavių švietimą, iš dalies būtų prisidėta prie Europos Vadovų tarybos 2000 m. priimtos „Lisabonos strategijos“ (Europos socialinio modelio, grindžiamo visiško užimtumo ir didesnės socialinės sanglaudos siekiu) įgyvendinimo Lietuvoje, kurios viena iš pagrindinių nuostatų - visą gyvenimą trunkantis mokymasis yra *sine qua non* (lotynų kalba - „būtinasis, privalomas“). (<http://www.ukmin.lt/lt/strategija/doc/pirm-valst-nares-isv-2005-03-23.doc> prisijungimo laikas: 2006-10-25).

2. 3. Darbdavių ir darbuotojų teisės ir pareigos darbų saugos srityje

Nelaimingų atsitikimų darbe priežasčių analizė parodė, kad viena iš svarbesnių – darbdavio pareigų nevykdymas. Todėl šiame skyriuje išanalizuosime kokias teises ir pareigas turi darbdavys ir darbuotojas darbų saugos srityje.

Visuotinai žinoma nuostata, kad kiekvienam žmogui Konstitucijos 48 straipsnis garantuoja teisę laisvai pasirinkti darbą bei verslą, turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti

teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju [1]. Viena iš šių Konstitucijos garantuojamų teisių - dirbti saugiomis ir sveikomis darbo sąlygomis - tiesiogiai susijusi su valstybės politika dėl darbų saugos, profesinių ligų profilaktikos ir tinkamų darbo sąlygų užtikrinimo. Tokios valstybės politikos įgyvendinimas remiasi šiais principais: „darbuotojų gyvybės, sveikatos ir darbingumo išsaugojimo pirmenybės, palyginti su darbo ar gamybos rezultatais; darbdavių ir darbuotojų pareigos vykdyti saugos ir sveikatos darbe norminių teisės aktų reikalavimus; trišalio valstybės, darbdavių ir darbuotojų organizacijų bendradarbiavimo saugos ir sveikatos darbe srityje; saugos ir sveikatos darbe mokslo plėtojimo; ekonominių priemonių, skatinančių saugių ir nekenksmingų darbo sąlygų darbuotojams sudarymo, taikymo; saugos ir sveikatos darbe specialistų rengimo; nelaimingų atsitikimų darbe, profesinių ligų priežasčių tyrimo tvarkos nustatymo; bendros valstybinės saugos ir sveikatos darbe kontrolės“ [13. P.409].

Minėti principai aiškiai parodo, kad darbdavių ir darbuotojų pareigos darbų saugos srityje yra valstybės politikos šioje srityje įgyvendinimo dalis. Tiek Darbo kodeksas, tiek Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas numato darbdavių ir darbuotojų teises ir pareigas. Ne viename Darbo kodekso straipsnyje – 23, 118, 119, 228, 260, 273, 274, 275 ir kt. – yra įtvirtintos darbuotojų ir darbdavių pareigos ir teisės. Bendro pobūdžio darbuotojų pareigos darbų saugos srityje suformuluotos Darbo kodekso 228 straipsnyje, kur nurodyta, kad „darbuotojai turi dirbti dorai ir sąžiningai, laikytis darbo drausmės, laiku ir tiksliai vykdyti teisėtus darbdavio ir administracijos nurodymus, darbo normas, laikytis technologinės drausmės, darbuotojų saugos ir sveikatos reikalavimų, tausoti darbdavio turtą“ [4]. To paties kodekso 229 straipsnyje nurodytos darbdavio pareigos, kur pažymima, kad „darbdavys ir administracija privalo tinkamai organizuoti darbuotojų darbą, laikytis darbo įstatymų, darbuotojų saugą ir sveikatą reglamentuojančių bei kitų teisės aktų reikalavimų, rūpintis darbuotojų poreikiais“ [4]. Iš esmės analogiški reikalavimai yra įtvirtinti ir Darbuotojų saugos ir sveikatos apsaugos įstatymo IV skyriuje „Darbdavių ir darbuotojų pareigos ir teisės“.

Galime daryti išvadą, kad viena iš pagrindinių darbdavio pareigų darbų saugos srityje – „laikytis darbe norminių aktų reikalavimų, sudaryti darbuotojui saugias darbo sąlygas, instruktuoti darbuotojus ir mokyti juos saugiai dirbti, kontroliuoti, kaip jie laikosi saugos darbe reikalavimų, aprūpinti darbuotojus saugiomis darbo priemonėmis, įrengimais, organizuoti medicininės paslaugas, sudaryti normalų darbo ir poilsio režimą, nustatyta tvarka apdrausti darbuotojus nuo nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų, tvirtinti saugos darbe ir pareigines instrukcijas“ [21. P.10]. Darbuotojo pareigos šioje srityje „saugoti savo ir kitų sveikatą, saugiai dirbti, susipažinti su saugos darbe norminių aktų reikalavimais ir juos vykdyti, atsižvelgdamas į atliekamų darbų specifiką, taip pat dirbti su specialiaisiais darbo drabužiais, avalyne, naudotis asmeninėmis ir kolektyvinėmis

apsaugos priemonėmis, kai to reikalauja taisyklės, imtis priemonių, atsižvelgiant į galimybes, ir pagal kompetenciją pašalinti priežastis, galinčias sukelti traumas, avarijas, arba apie tai nedelsdamas informuoti darbdavį“ [21. P.10].

Nors iš pirmo žvilgsnio minėtos pareigos atrodo kaip elementarios, logiškos ir gyvenimiškai suprantamos, tačiau kitame skyriuje analizuojama teismų praktika parodo kokią didelę ir dažnai nebeatstatomą žalą kai kuriems asmenims padaro ir kokias sunkias socialines pasekmes visai visuomenei sukelia šių pareigų nevykdymas.

3. BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS UŽ DARBŲ SAUGOS NORMŲ IR TAISYKLIŲ PAŽEIDIMUS TEISMŲ PRAKTIKA

Paanalizuokime, kas sudaro mūsų darbo temos „Temidė“ – teismų praktiką – kas ją formuoja ir kokia jos reikšmė. Konstitucijos 109 straipsnyje nurodyta, kad „teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai“ [1]. Tai reiškia, kad teisingumo vykdymas yra išimtinė teismo kompetencija. Tokia pati nuostata įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 6 straipsnyje, kurio 1 dalyje konkretizuota, kad „baudžiamąsias bylas nagrinėja tik teismai“ [3]. Tik teisme „kaltės klausimo išsprendimas bei bausmės paskyrimas sudaro bylos nagrinėjimo, o tuo pačiu ir teisingumo vykdymo baudžiamojoje teiseje esmę“ [11. P.25].

Lietuvos teismų sistemą sudaro bendrosios kompetencijos ir specializuoti teismai. Tačiau baudžiamojo proceso funkcijas, nagrinėdami baudžiamąsias bylas, vykdo tik bendrosios kompetencijos teismai: apylinkių teismai, apygardų teismai, Lietuvos apeliacinis teismas ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. BPK teismus dar skirsto į teismines instancijas: pirmosios instancijos teismas, apeliacinės instancijos teismas ir kasacinės instancijos teismas. „Teisminė instancija yra tokia teismo procesinės veiklos pakopa (stadija), kurioje specifine procesine tvarka teismas pagal savo kompetenciją vykdo šiai pakopai (stadijai) būdingą paskirtį“ [19. P.351]. Nors visų teisminių instancijų paskirtis, neabejotinai, yra vykdyti teisingumą, tačiau tik Lietuvos Aukščiausiasis Teismas „formuoja vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus ir kitus teisės aktus“ [8].

Sekančiuose skyriuose išanalizuosime minėtų visų teisminių instancijų priimtus sprendimus, nagrinėjant baudžiamąsias bylas dėl darbų saugos ir sveikatos apsaugos darbe reikalavimų pažeidimų.

3. 1. I-os instancijos teismų sprendimai

Pirmosios instancijos teismas vykdo teisingumą, kuris baudžiamojoje byloje reiškia, kad tik teismas, išnagrinėjęs baudžiamąją bylą ir išsamiai bei nešališkai ištyręs visas bylos aplinkybes, gali nuspręsti, ar kaltinamasis yra kaltas, ir paskirti jam bausmę. Procesas teisme paprastai baigiamas priimant aukščiausios teisinės galios aktą – nuosprendį, kurio priėmimu pirmosios instancijos teismas šioje stadijoje užbaigia teisingumo vykdymo misiją. Tačiau pirmosios instancijos teismo nuosprendžiai gali būti skundžiami apeliacine ir kasacine tvarka. Todėl galime teigti, kad teisingumo vykdymo funkcija ne visada užsibaigia pirmosios instancijos teisme.

Pirmosios instancijos teisme bylų procesas - „tiesioginis ir žodinis, laikantis viešumo bei rungimosi principų reikalavimų vykdomas bylos nagrinėjimas apylinkės ar apygardos teisme, atliekamas siekiant įvykdyti teisingumą ir užbaigiamas nuosprendžio ar nutarties priėmimu“ [19. P.353].

Tačiau tam, kad žinoti, kuris teismas – apylinkės ar apygardos, kaip pirmosios instancijos teismas, yra kompetentingas nagrinėti konkrečią bylą, reikalinga nustatyti teisingumą. Įstatymo numatyti tam tikri baudžiamosios bylos požymiai, pagal kuriuos nustatoma, koks pirmosios instancijos teismas privalo nagrinėti bylą, ir sudaro teisingumą. „Teisingumas yra susijęs su teismo kompetencija, t. y. su įgaliojimais, kuriuos teismas turi teismų sistemoje“ [19. P.355]. Yra trys teisingumo rūšys: dalykinis, personalinis ir teritorinis.

BPK 224 straipsnyje nurodytas dalykinis baudžiamųjų bylų teisingumas - „apylinkės teismui teisingos visos baudžiamosios bylos, išskyrus tas, kurios teisingos apygardos teismui“ [3]. Pagal baudžiamojo proceso įstatymą, šiuo metu apylinkių teismai, kuriuose praktiškai visas bylas nagrinėja vienas teisėjas, gali nagrinėti bylas, kuriose asmenys kaltinami padarę: 1) baudžiamuosius nusizengimus, 2) tyčines veikas, už kurias numatyta didžiausia bausmė laisvės atėmimas iki dešimties metų. Teritorinio teisingumo kriterijus yra nusikalstamos veikos vieta, jis nustatytas BPK 226 ir 227 straipsniuose, o personalinis – BPK 225 straipsnio 2 dalyje.

Todėl galime konstatuoti, kad baudžiamosios bylos dėl darbų saugos ir sveikatos apsaugos darbe reikalavimų pažeidimų yra nagrinėjamos apylinkių teismuose, kurių veiklos teritorijoje yra padaryta ši nusikalstama veika.

Bylos nagrinėjimas teisme vyksta vadovaujantis konstitucinės ir baudžiamojo proceso teisės nuostatomis, kurios apibrėžia bendruosius ir būdingiausius teisinės ir demokratinės valstybės sąlygojamus teisingumą vykdančios stadijos bruožus. Galime išskirti svarbiausius iš jų: 1) teisėjų nepriklausomumas ir nešališkumas; 2) rungimosi principas; 3) bylų nagrinėjimo teisme viešumas.

Būtina pažymėti, kad be šių principų, bylos nagrinėjamos laikantis ir pamatinių bendrųjų baudžiamojo proceso principų: 1) nekaltumo prezumpcija, 2) proceso teisingumas (sąžiningumas), 3) proporcingumas, 4) teisingumą vykdo tik teismas, 5) proceso greitumas ir kalba, 6) teisė į gynybą, 7) legalumas (baudžiamojo persekiojimo privalomumas) ir tikslingumas.

Pirmosios instancijos teismo teisiamaajame posėdyje, lyginant su kitomis proceso stadijomis, dalyvauja plačiausias subjektų ratas, kurį sudaro: teismas, kaltinimo šalys (prokuroras, privatus kaltintojas, nukentėjęsysis), gynybos šalys (kaltinamasis, gynėjas), civilinis ieškovas, civilinis atsakovas. Posėdyje gali dalyvauti kaltinamojo, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo ar civilinio atsakovo atstovas, taip pat pagalbines funkcijas vykdantys asmenys: posėdžio sekretorius, vertėjas bei įrodomosios informacijos šaltiniai: liudytojai, ekspertai, specialistai.

Teismas vadovauja bylos nagrinėjimui, imasi visų priemonių, kad būtų išsamiai ir nešališkai ištirtos bylos aplinkybės, priima visus sprendimus, remdamasis BPK V dalyje „Bylų procesas pirmosios instancijos teisme“ nustatytais nuostatomis. Kaltinimo šalis vykdo kaltinimo funkciją ir palaiko teisme kaltinimą. Savo ruožtu gynybos šalis vykdo gynybos funkciją ir siekia, kad būtų paneigtas kaltinimas arba nustatytos kaltinamąjį teisinančios ir jo atsakomybę lengvinančios aplinkybės. O civilinis ieškovas ir civilinis atsakovas gina savo turtinius interesus. Todėl galime teigti, kad teisme bylos nagrinėjimo metu dalyviai siekia tam tikrų tikslų, kurie įgyvendinami taikant tam reikalingas procesines priemones.

Būtina pažymėti, kad bylų proceso pirmosios instancijos teisme stadija yra pagrindinė ir centrinė baudžiamojo proceso stadija. Teismas, nagrinėdamas bylą, yra visiškai savarankiškas ir nesaistomas baudžiamojoje byloje ikiteisminio tyrimo metu padarytomis išvadamis bei surinktais duomenimis. Tačiau, byla visada bus „nagrinėjama tik dėl tų kaltinimų ir tik dėl tų nusikalstamų veikų, dėl kurių ji perduota nagrinėti teisiamaajame posėdyje“ [19. P.360].

Minėjome, kad pirmosios instancijos teisme baudžiamosios bylos nagrinėjimas paprastai užbaigiamas nuosprendžio priėmimu. Nuosprendis yra „dokumentas, kuriuo kaltinamasis pripažįstamas kaltu ar nekaltu ir, jeigu kaltinamasis pripažįstamas kaltu, jam skiriama bausmė arba jis atleidžiamas nuo bausmės. Teismas nuosprendžiu gali nutraukti baudžiamąją bylą. Nuosprendžiu laikomas ir teismo baudžiamasis įsakymas“ [12. P.185]. Be to, BPK 297 straipsnyje nurodyta, kad teismas „nuosprendį priima Lietuvos Respublikos vardu“ [3]. O įsiteisėjęs nuosprendis privalomas visiems piliečiams, valstybinėms ir visuomeninėms įmonėms, įstaigoms ir organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams bei vykdomas visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje.

Dėl darbų saugos ir sveikatos apsaugos darbe reikalavimų pažeidimų pirmosios instancijos teismuose nuo 2006 m. sausio 1 d. iki 2006 m. birželio 30 d. buvo išnagrinėtos 7 baudžiamosios bylos iš jų 1 byla nutraukta;

per 2005 metus išnagrinėta 11 bylų, iš jų – 1 byloje nuteista moteris, 4 bylose priimti išteisinamieji nuosprendžiai ir 2 bylos nutrauktos;

per 2004 metus išnagrinėta 12 bylų, iš jų – 7 bylose asmenys nuteisti, 2 bylose priimti išteisinamieji nuosprendžiai ir 3 bylos nutrauktos.

(<http://www.nplc.lt/stat/atask.htm#ruosia>; Forma 0202; prisijungimo laikas: 2006-10-20).

3. 1. 1. Apkaltinamieji nuosprendžiai ir baudžiamieji įsakymai

BPK 303 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad „apkaltinamuoju nuosprendžiu kaltinamasis pripažįstamas kaltu dėl baudžiamajame įstatyme numatytos nusikalstamos veikos padarymo ir jam paskiriama bausmė“ [3]. Taip pat teismas gali priimti apkaltinamąjį nuosprendį ir švelninti bausmę ar atleisti nuo bausmės, taip pat gali bylą nutraukti atleidžiant kaltininką nuo baudžiamosios atsakomybės, minėto BPK 303 straipsnio 3 ir 4 dalyse numatytais pagrindais.

BPK 41 straipsnyje nurodyta, kad „teismo baudžiamasis įsakymas yra nuosprendis, kurį teismas priima nerengdamas bylos nagrinėjimo teisme“ [3]. Šis teisinis aktas priimamas supaprastinto proceso, numatyto BPK 418–425 straipsniuose, tvarka. Nepaisant to, kad baudžiamasis įsakymas yra priimamas be bylos nagrinėjimo teismo posėdyje, remiantis vien tik prokuroro pateikta medžiaga, tačiau įsiteisėjusio baudžiamojo įsakymo teisinė galia ir reikšmė yra tokia pati, kaip ir bet kurio kito įsiteisėjusio pirmosios instancijos teismo nuosprendžio. Žinoma, šie teismo sprendimai turi ir skirtumų: dėl baudžiamojo įsakymo negali būti paduodamas nei apeliacinis, nei kasacinis skundai, o BPK 422 straipsnyje yra nurodyta nesutikimo su teismo baudžiamuoju įsakymu pareiškimo pateikimo tvarka.

Mes susipažinome ir išanalizavome visus pirmosios instancijos teismų nuo 2005 m. sausio 1 d. iki 2006 m. liepos 1 d. išnagrinėtose baudžiamosiose bylose, dėl darbų saugos ir sveikatos apsaugos darbe reikalavimų pažeidimų, priimtus sprendimus – nuosprendžius bei teismo baudžiamuosius įsakymus. Tačiau toliau bus analizuojami tik įdomiausi ir aktualiausi nagrinėjami temai.

Panevėžio miesto apylinkės teismas 2005 m. kovo 4 d. ir 2006 m. balandžio 14 d. išnagrinėtose baudžiamosiose bylose priėmė apkaltinamuosius nuosprendžius, kuriais pripažino

kaltais du asmenis: inžinierių-statybininką ir bendrovės direktorių, padarius nusikaltimus, numatytus BK 176 straipsnio 1 dalyje.

Pirmuoju atveju dėl darbų saugos taisyklių pažeidimo 2004 m. balandžio 16 d. įvyko nelaimingas atsitikimas, kurio metu vienas darbininkas žuvo, kitam – padarytas nesunkus sveikatos sutrikdymas, trečiam – nežymus sveikatos sutrikdymas. Šioje byloje pirmosios instancijos teismas apkaltinamuoju nuosprendžiu pripažino kaltu inžinierių-statybininką, ne tik pagal BK 176 straipsnio 1 dalį, bet ir pagal BK 300 straipsnio 1 dalį. Buvo nustatyta, kad minėtas asmuo po dėl jo kaltės įvykusio nelaimingo atsitikimo, dar suklastojo tikrą dokumentą – paskyrą-leidimą vykdyti padidinto pavojingumo darbus, bei šį žinomai suklastotą dokumentą panaudojo, pateikdamas jį darbų ir civilinės saugos specialistei. Teismas nuteistajam už darbų saugos ir sveikatos apsaugos darbe reikalavimų pažeidimą skyrė 35 MGL (4375 Lt) dydžio baudą [41].

Antruoju atveju apylinkės teismas apkaltinamuoju nuosprendžiu pripažino kaltu bendrovės direktorių, pažeidus darbų saugos ir sveikatos apsaugos darbe reikalavimus. Dėl šio pažeidimo 2005 m. rugpjūčio 2 d. įvyko nelaimingas atsitikimas, kurio metu nukentėjusiajam buvo padarytas nesunkus sveikatos sutrikdymas. Nuteistajam asmeniui paskirta 20 MGL (2500 Lt) dydžio bauda [43].

Kauno miesto apylinkės, Molėtų rajono apylinkės, Vilkaviškio rajono apylinkės ir Pasvalio rajono apylinkės teismuose dėl nusikalstamos veikos, numatytos BK 176 straipsnio 1 dalyje, padarymo baudžiamosiose bylose visi procesai buvo baigti teismo baudžiamaisiais įsakymais (atitinkamai 3, 1, 2 ir 2).

Kauno miesto apylinkės teismas 2005 m. gruodžio 20 d., 2006 m. balandžio 5 d. ir 2006 m. gegužės 31 d. išnagrinėtose trijose baudžiamosiose bylose pripažino kaltais tris asmenis: darbų vykdytoją, bendrovės direktorių bei statybos vadovą, padarius nusikaltimus, numatytus BK 176 straipsnio 1 dalyje. Dėl šių nusikaltimų padarymo atsiradusios pasekmės yra skirtingos. Tačiau ir teismas minėtiems asmenims baudžiamaisiais įsakymais skyrė skirtingas bausmes. Vienu atveju nusikaltimo pasekmės – sunkus sveikatos sutrikdymas, bausmė – 16 MGL (2000 Lt) dydžio bauda [40]. Antru atveju nukentėjusysis įvykio metu buvo neblaivus, jam taip pat buvo sunkiai sutrikdyta sveikata, tačiau bendrovės direktoriui paskirta bausmė – 40 MGL (5000 Lt) dydžio bauda [39]. Trečiuoju atveju nelaimingo atsitikimo metu darbuotojas žuvo, t. y. pasekmės mirtinos, tačiau jos buvo įvertintos tik 6250 Lt suma, kitaip tariant, darbų vykdytojui buvo paskirta 50 MGL dydžio bauda [38].

Molėtų rajono apylinkės teismas 2005 m. rugsėjo 8 d. pripažino kaltu bendrovės direktorių, padariusį mūsų analizuojamą nusikaltimą, kurio pasekmės – sunkus sveikatos sutrikdymas, tačiau baudžiamuoju įsakymu kaltam asmeniui paskyrė 5 MGL (625 Lt) dydžio baudą [48].

Vilkaviškio rajono apylinkės teismas 2005 m. kovo 22 d. ir 2005 m. balandžio 26 d. išnagrinėtose dviejose baudžiamosiose bylose pripažino kaltais du asmenis: bendrovės direktorių ir individualios įmonės savininką, padarius nusikaltimą, kurio pasekmės – sunkiai ir nesunkiai sutrikdyta nukentėjusiųjų sveikata. Tačiau esant skirtingoms pasekmėms baudžiamaisiais įsakymais nuteistiesiems buvo skirtos tokio paties - 4 MGL (500 Lt) - dydžio baudos [53], [54].

Įdomi situacija Pasvalio rajono apylinkės teismo priimtuose sprendimuose yra tuo, kad 2005 m. birželio 7 d. ir 2006 m. sausio 24 d. išnagrinėtose baudžiamosiose bylose pripažintas kaltu padaręs nusikaltimą, numatytą BK 176 straipsnio 1 dalyje, vienas ir tas pats subjektas - darbų vykdytojas. Abiejų nelaimingų atsitikimų metu nukentėjusiems darbininkams buvo sunkiai sutrikdyta sveikata, o teismas baudžiamaisiais įsakymais kaltam asmeniui abejais atvejais skyrė po 10 MGL (1250 Lt) dydžio baudas [49], [50].

Matome, kad padarius mūsų analizuojamą nusikalstamą veiką, kurios sukeltos pasekmės – žuvęs žmogus ar sužalota jo sveikata, teismas kaltininkams skiria švelnesnę straipsnio sankcijoje numatytą bausmių rūšį - piniginę baudą, kurios dydžiai yra nuo 4 MGL (500 Lt) iki 50 MGL (6250 Lt).

Palyginimui pateikiame kitokio pobūdžio baudžiamojame byloje priimtą sprendimą. Vilniaus miesto 2 apylinkės teismas 2005 m. gegužės 11 d. išnagrinėtoje baudžiamojame byloje baudžiamuoju įsakymu pripažino kaltu bendrovės direktorių, nuo 1998 m. sausio 5 d. iki 1999 m. birželio 29 d. padarius vienuolika nusikalstamų veikų, numatytų BK 300 str. 1 d. (suklastojo buhalterinės apskaitos dokumentus ir juos panaudojo). Nuteistajam teismas už kiekvieną šią veiką, priskiriamą prie nesunkių nusikaltimų, skyrė po 30 MGL (3750 Lt) ir, šias bausmes subendrinus, galutinę bausmę paskyrė 800 MGL (10000 Lt) dydžio baudą [46].

Pateikti pavyzdžiai leidžia akivaizdžiai įsitikinti paskirtų bausmių neadekvatumu – pažeidus darbų saugos ir sveikatos apsaugos darbe reikalavimus, dėl ko vienas žmogus žuvo ir du sužaloti, kaltininkui paskirta 35 MGL (4375 Lt) dydžio bauda [35], o suklastojus tikrus dokumentus ir juos panaudojus – kaltininkui paskirta 800 MGL (10000 Lt) dydžio bauda [46]. Šiais įsiteisėjusiais apkaltinamaisiais nuosprendžiais ir baudžiamaisiais įsakymais paskirtos baudos akivaizdžiai parodo, kad nėra suformuotos teisingos ir vieningos teismų praktikos dėl paskiriamų baudų dydžių. Minėti pavyzdžiai parodo kokios yra skiriamos neadekvačios bausmės nusikalstamų veikų sukeltų pasekmių atžvilgiu, nes žuvus žmogui šios pasekmės nebeatstatomos, padaroma didelė žala ir sukeliama

sunkios socialinės pasekmės ne tik nukentėjusiųjų šeimoms ir artimiesiems, bet ir visai visuomenei. Mūsų nuomone, tokios „bausmės“ iškreipia ir neatitinka teisingos ir proporcingos baudmės sampratos, neatlieka prevencinės paskirties, neapsaugo visuomenės viešo intereso ir baudžiamaisiais įstatymais ginamų gėrių.

3. 1. 2. Išteisinamieji nuosprendžiai

Priešingas apkaltinamajam nuosprendžiui yra išteisinamasis nuosprendis. BPK 303 straipsnio 5 dalyje nurodyta, kad „teismas priima išteisinamąjį nuosprendį, jeigu:

- 1) nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių;
- 2) nenustatyta, kad kaltinamasis dalyvavo padarant nusikalstamą veiką“ [3].

Panagrinėkime baudžiamąją bylą, kurioje priimtas išteisinamasis nuosprendis. Kėdainių rajono apylinkės teismas 2005 m. birželio 23 d. priimtu nuosprendžiu išteisino statybos padalinio vadovą, kaltintą padarius nusikaltimą, numatytą BK 176 straipsnio 1 dalyje. Prokuroras kaltinamajame akte buvo nurodęs, kad statybos padalinio vadovas buvo įgaliotas vadovauti statybos objektui bei atsakingas už darbų saugos ir sveikatos apsaugos darbe reikalavimų vykdymą ir kontrolę, tačiau pažeidė pareiginės instrukcijos reikalavimus, netinkamai organizavo darbo proceso eiliškumą, netinkamai parengė statybos darbų technologijos projektą, plataus profilio statybininkas-ir šiuo atveju-nukentėjusysis nebuvo tinkamai instrukuotas darbo vietoje, jokios saugos priemonės, saugančios nuo kritimo iš aukščio, nebuvo paruoštos naudoti ir naudojamos, neišdavė balkono plokštės, esančios 5,4 metro aukštyje, ardymo darbams paskyros-leidimo, dėl to 2004 m. rugsėjo 3 d., įvykus nelaimingam atsitikimui, buvo sunkiai traumotas, o vėliau mirė minėtas darbininkas. Teisiamojo posėdžio metu buvo apklausti proceso dalyviai: kaltinamasis, nukentėjusioji, įvykio vietoje įvykio metu buvę liudytojai, medikai bei kiti dalyviai, ištirti dokumentai: ekspertizės aktas, įvykio vietos apžiūros protokolas, statybos rangos sutartis, objekto technologinė kortelė, nukentėjusiojo atestavimo pagal saugos ir sveikatos programą protokolas, teismo medicinos specialistų išvados bei kiti procesiniai dokumentai. Teisiamajame posėdyje buvo nustatyta, kad nukentėjusiojo mirtis yra tiesioginiame priežastiniame ryšyje su jam minėto nelaimingo atsitikimo metu padarytais sužalojimais. Tačiau byloje išanalizuotų įrodymų visuma davė pagrindą teismui daryti išvadą, jog byloje nesurinkta pakankamai objektyvių ir neginčintų įrodymų, kad statybos padalinio vadovas būtų davęs nurodymą darbininkams ardyti balkono plokštę ar ją nupjauti, jog jis vadovavo šių darbų atlikimui bei netinkamai organizavo darbo proceso eiliškumą bei kitus pažeidimus, konstatuotus ekspertizės akto išvadose. Tai, kad nukentėjusysis pasirašytinai nebuvo

instrukuotas darbo vietoje, teismas laikė formaliu pažeidimu. Be to, mūro darbai, kuriuos statybos padalinio vadovo nurodymu įvykio dieną turėjo atlikti statybininkai, nėra priskirtini prie sudėtingų ir pavojingų darbų, kuriems būtinas specialus instruktažas. Įvykio liudytojai parodė, kad nukentėjęsysis pakeitė jam pavestų darbų atlikimo eiliškumą ne statybos padalinio vadovo, o statybos objekto savininko nurodymu. Teismas negalėjo konstatuoti, jog dėl to, kad nukentėjęsysis pasirašytinai nebuvo instrukuotas darbo vietoje yra tiesioginiame ryšyje su pasekmėmis. Tarp statybos padalinio vadovo veiksmų, šiuo atveju – neveikimo, nebuvo nustatytas priežastinis ryšys su neigiamomis pasekmėmis. Be to, bylos nagrinėjimo teisiama jame posėdyje metu buvo nustatyti nauji faktai - kad po nelaimingo atsitikimo buvo perrašyta statybos rangos sutartis. Tačiau prokuroras nepareiškė prašymo papildyti ikiteisminį tyrimą. Todėl teismas, išnaudojęs visas galimybes, ištyręs ir įvertinęs byloje pateiktus įrodymus, nustatė, jog byloje nėra surinkta pakankamai įrodymų, patvirtinančių, kad statybos padalinio vadovas padarė jam inkriminuotą nusikaltimą. Vadovaudamasis BPK 303 straipsnio 5 dalies 2 punkto nuostatomis, teismas priėmė išteisinamąjį nuosprendį bei atmetė nukentėjusiosios ir civilinės ieškovės civilinį ieškinį. Taip pat teismas nurodė, kad įsiteisėjus šiam nuosprendžiui, prokuroras privalo imtis priemonių nusikalstamą veiką padariusiems asmenims nustatyti [47].

Tačiau ne visos proceso šalys sutiko su minėtomis pirmosios instancijos teismo išvadomis, todėl išteisinamasis nuosprendis buvo apskųstas aukštesnės instancijos teismui. Panevėžio apygardos teismas 2005 m. spalio 20 d. apeliacine tvarka išnagrinėjo prokuroro ir civilinės ieškovės apeliacinius skundus dėl minėto pirmosios instancijos teismo išteisinamojo nuosprendžio. Apeliacinės instancijos teismo nutartimi apeliaciniai skundai buvo atmesti. Apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija nutartyje nurodė, kad apylinkės teismas, priimdamas išteisinamąjį nuosprendį statybos padalinio vadovo atžvilgiu, pagrįstai ir motyvuotai konstatavo, jog byloje nėra pakankamai objektyvių įrodymų, patvirtinančių minėto asmens kaltę. Taip pat nurodė, kad panaikinti šį nuosprendį apeliaciniuose skunduose nurodytais motyvais, nėra pagrindo [34]. Tačiau ir šio teismo išvados proceso dalyvių neįtikino priimto sprendimo teisingumu.

Todėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2006 m. gegužės 2 d. kasacine tvarka išnagrinėjo baudžiamąją bylą pagal prokuroro ir civilinės ieškovės kasacinius skundus dėl minėtų pirmosios instancijos išteisinamojo nuosprendžio ir apeliacinės instancijos nutarties išvadų. Kasacinės instancijos teismo nutartimi kasaciniai skundai buvo atmesti. Teismas nutartyje nurodė, kad rangos sutarties perrašymas, ekspertizės aktas leidžia manyti, kad darbai objekte, kuriame įvyko minėtas nelaimingas įvykis, buvo organizuoti netinkamai, tačiau šie įrodymai nepagrindžia statybos padalinio vadovo kaltės, padarius nusikaltimą, numatytą BK 176

straipsnio 1 dalyje. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nustatė, kad tiek apylinkės teismas, tiek apygardos teismas neturėjo pagrindo konstatuoti, kad padalinio vadovas realizavo BK 176 straipsnio 1 dalyje numatyto nusikaltimo būtiną sudėties objektyvų požymį – veiką, šiuo atveju - neatsargų neveikimą, neužtikrinant, kad statybos darbai vyktų pagal atliekamų darbų eigą, technologiją, darbų vykdymo nuoseklumą. Žemesnės instancijos teismų priimti sprendimai yra teisėti ir pagrįsti [31].

3. 2. Apeliacinės instancijos teismų nuosprendžiai ir nutartys

Terminas „apeliacija“ yra kilęs iš lotyniško termino „appellatio“, reiškiančio kreipimąsi, skundą. Baudžiamajame procese apeliacija yra viena iš teismo nuosprendžių ar nutarčių apskundimo formų ir neįsiteisėjusių teismo nuosprendžių ar nutarčių patikrinimo būdas. Apeliacijos esmė – apeliacinės instancijos teismas pagal proceso dalyvių apeliacinius skundus patikrina neįsiteisėjusių pirmosios instancijos teismo priimtų nuosprendžių ar nutarčių teisėtumą ir pagrįstumą. „Bylų procesas apeliacinės instancijos teisme yra trečioji baudžiamojo proceso stadija. Tai – kontrolinė stadija. Jos pagrindinė paskirtis – patikrinti neįsiteisėjusių pirmosios instancijos teismo nuosprendžio ar nutarties teisėtumą ir pagrįstumą bei prirėikus ištaisyti pirmosios instancijos teismų padarytas klaidas“ [19. P.483]. Šios instancijos teisme galima išskirti tokius bylų nagrinėjimo požymius: 1) baudžiamoji byla apeliacine tvarka nagrinėjama tik tada, kai yra paduoti apeliaciniai skundai, kuriuos paduoti turi teisę visi proceso dalyviai, 2) šia tvarka yra skundžiami tik neįsiteisėję pirmosios instancijos teismo priimti sprendimai, 3) įstatymo nustatyta kompetencija apeliacine tvarka nagrinėti bylas tik aukštesnės instancijos teismams, 4) yra tikrinamas sprendimų teisėtumas ir pagrįstumas, 5) apeliacinės instancijos teismas baudžiamąją bylą patikrina tik tiek, kiek yra to prašoma apeliaciniuose skunduose ir tik dėl tų asmenų, kurie padavė arba dėl kurių buvo paduoti apeliaciniai skundai, 6) apeliacinės instancijos teismas negali pabloginti apelianto teisinės padėties. Be to, paduotas apeliacinis skundas sustabdo apskųsto sprendimo įsiteisėjimą. Lietuvoje apeliacinė instancija yra apygardos teismas – apeliacine tvarka nagrinėja apylinkės teisme išnagrinėtas baudžiamąsias bylas, ir Lietuvos apeliacinis teismas – apeliacine tvarka nagrinėja baudžiamąsias bylas, kurias pirmąja instancija išnagrinėjo apygardos teismas (BPK 311 straipsnis). Apeliacinės instancijos teismas paduoto apeliacinio skundo nagrinėjimo ribų peržengti negali, išskyrus BPK 320 straipsnyje nurodytus atvejus. Taip pat BPK nustato griežtą dienų skaičių, per kurį galima paduoti apeliacinį skundą – tai 20 dienų terminas nuo nuosprendžio paskelbimo dienos arba suėjus įstatymo nustatytam terminui visam nuosprendžiui surašyti. Išnagrinėjęs baudžiamąją bylą apeliacinės instancijos teismas priima nutartį arba nuosprendį atmesti apeliacinį skundą, panaikinti ar pakeisti

skundžiamą nuosprendį arba kitais BPK 326 straipsnyje numatytais pagrindais. Apeliacinio proceso metu yra ištaisomos klaidos ir įstatymo pažeidimai, kuriuos padarė pirmosios instancijos teismas, tuo pačiu baudžiamajame procese apsaugant asmens teises, nes proceso dalyviai, apskūsdami, jų nuomone, nepagrįstus ar neteisėtus sprendimus, gina savo teises ir teisėtus interesus. Be to, apeliacinis procesas taip pat turi tam tikros reikšmės vienodinant pirmosios instancijos teismų praktiką ir jis atliekamas BPK XXV skyriuje „Apeliacinis procesas“ nustatyta tvarka.

Panagrinėkime apeliacinės instancijos priimtą sprendimą. Vilniaus apygardos teismas apeliacine tvarka 2006 m. gegužės 2 d. išnaginėjęs baudžiamąją bylą pagal nuteistojo bendrovės direktoriaus apeliacinį skundą dėl Vilniaus 1 apylinkės teismo 2006 m. vasario 22 d. nuosprendžio, kuriuo bendrovės direktorius nuteistas pagal BK 176 straipsnio 1 dalį ir jam paskirta laisvės atėmimo bausmė šešiams mėnesiams, kurios vykdymas atidėtas dvejiems metams, įpareigojant nuteistąjį per visą bausmės vykdymo atidėjimo laiką be bausmės vykdymo atidėjimą prižiūrinčios institucijos sutikimo neišvykti iš savo gyvenamosios vietos ilgiau kaip 7 paroms. Taip pat iš nuteistojo priteista atitinkama pinigų suma Valstybinei ligonių kasai nukentėjusiojo gydymo bei nukentėjusiajai atstovavimo išlaidoms atlyginti. Taip pat pripažinta nukentėjusiosios teisė į civilinio ieškinio patenkinimą, dydžio klausimą perduodant spręsti civilinio proceso tvarka. Minėtu pirmosios instancijos teismo nuosprendžiu bendrovės direktorius nuteistas už tai, kad pažeidė darbų saugos įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytus darbų saugos reikalavimus, dėl ko 2004 m. liepos 3 d. darbus aukštyje atlikęs, bendrovėje nelegaliai dirbęs, įvykio metu buvęs neblaivus darbuotojas nelaimingo atsitikimo metu patyrė daugybinius galvos sužalojimus, dėl kurių vėliau ligoninėje mirė [45]. Apeliaciniu skundu nuteistasis prašė panaikinti apkaltinamąjį nuosprendį ir jį išteisinti. Apeliantas teigė, kad įvykio metu darbai buvo atliekami nedarbo dieną (šeštadienį), be jo žinios ir nurodymo, kad neblaivus nukentėjusysis savavališkai pateko į darbo vietą, pats yra kaltas dėl įvykio, nes lipdamas žemyn nuo pastolių nukrito, neišlaikęs pusiausvyros, todėl nelaimingas atsitikimas neturėjo jokio ryšio su saugos diržų neturėjimu. Taip pat apeliantas nurodė, kad jis buvo baustas administracine tvarka už darbuotojų neinstruktavimą darbo vietoje, todėl dar kartą bausti už tą patį nelaimingą atsitikimą negalima. Vilniaus apygardos teismas nuteistojo apeliacinį skundą atmetė. Apeliacinės instancijos teismas nutartyje nurodė, kad apeliantas nukentėjusįjį priėmė dirbti nelegaliai, nesudaręs su juo darbo sutarties, nenustačius konkretaus darbo ir poilsio laiko. Šioje bendrovėje nelegaliai dirbo ir daugiau darbininkų. Todėl apeliacinės instancijos teismas atmetė apelianto teiginį, kad nukentėjusysis savavališkai dirbo šeštadienį be apelianto nurodymo ir leidimo, kaip nepagrįstą, nes pirmosios instancijos teismas pagrįstai nustatė, jog už nukentėjusiojo saugų darbą įvykio dieną, kaip ir kitomis darbo dienomis, buvo atsakingas būtent nuteistasis. Taip pat buvo

atmestas kaip nepagrįstas apeliacinio skundo teiginys apie paties neblaivaus nukentėjusiojo kaltę dėl įvykusio nelaimingo atsitikimo. Apylinkės teismas nuosprendyje konstatavo, kad nukentėjusiojo neblaivumas lemiamos reikšmės nelaimingam atsitikimui neturėjo ir neturi reikšmės sprendžiant bendrovės direktoriaus baudžiamosios atsakomybės klausimą. Apygardos teismas sutiko su minėta nuosprendžio išvada bei akcentavo, kad apsvaigusio nuo alkoholio darbuotojo pasirodymas darbo vietoje yra šiurkštus darbo pareigų pažeidimas, ir darbdavys privalo užtikrinti tokio darbuotojo nušalinimą nuo pareigų. Šios darbdavio pareigos apeliantas taip pat neįvykdė. Be to, apeliacinės instancijos teismo posėdyje apklausta specialistė, tyrusi nelaimingą atsitikimą darbe, paaiškino, kad pagrindinė įvykio priežastis - netinkamai įrengti mobilūs pastoliai, kurie buvo be atramų ir nestabilūs, dėl to jie griuvo nukentėjusiajam jais lipant. O aplinkybės į kurią pusę jais buvo lipta - į viršų ar į apačią, bei, kad nukentėjusysis buvo neblaivus, pastolių griuvimui, tuo pačiu ir nukentėjusiojo kritimui, reikšmės neturėjo. Apeliantas nuteistas už tai, kad neužtikrino nukentėjusiojo saugumo darbe, o ne už tai, kad jo neinstruktavo – dėl pastarojo neveikimo apeliantas nubaustas administracine tvarka, todėl apeliacinės instancijos teismas nelaikė, kad apeliantas už tą pačią veiką nubaustas du kartus. Be to, pirmosios instancijos teismas, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, pagrįstai pašalino iš kaltinimo aplinkybę, susijusią su nukentėjusiojo neinstruktavimu [37]. Šis pavyzdys labai gražiai parodo, kad apeliacinės instancijos teismas patikrino pirmosios instancijos teismo priimtą nuosprendį apeliacinio skundo ribose, konstatavo šio nuosprendžio teisėtumą ir pagrįstumą bei, nesant įstatyminio pagrindo tenkinti apeliacinį skundą, pastarąjį atmetė.

3. 3. Kasacinės instancijos teismo nutartys

Kartais dėl tam tikrų priežasčių įsiteisėjusiame teismo nuosprendyje ar nutartyje gali būti netinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas arba jie priimti pažeidžiant baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimus. Pasitaiko tokių situacijų, kai teisėtas ir pagrįstas pirmosios instancijos teismo nuosprendis nepagrįstai panaikinamas ar pakeičiamas apeliacine tvarka, arba apeliacinės instancijos teismas nepanaikina ar nepakeičia neteisėto pirmosios instancijos teismo nuosprendžio. Įsiteisėjęs neteisingas teismo sprendimas prieštarauja baudžiamojo proceso principams ir neužtikrina baudžiamojo proceso paskirties, numatytos BPK 1 straipsnyje, todėl BPK numato galimybę patikrinti įsiteisėjusių teismo nuosprendžių ir nutarčių teisėtumą. Toks tikrinimas atliekamas nagrinėjant bylą kasacinės instancijos teisme.

Kasacinio teismo sąvoka yra apibrėžta BPK 366 straipsnyje, o bylos nagrinėjimo tvarka – BPK 369 straipsnyje. Pastarajame nurodyta, kad „įsiteisėjęs nuosprendis ar nutartis apskundžiami ir

bylos nagrinėjamos kasacine tvarka, jeigu: 1) netinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas; 2) padaryta esminių BPK pažeidimų“ [3]. Šis sąrašas yra išsamus. Pažymėtina, kad skundžiami įsiteisėję nuosprendžiai kasacinės instancijos teisme yra tikrinami tik teisės taikymo aspektu, t. y. tikrinamas tik teismo sprendimų teisėtumas.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas apskūstuose įsiteisėjusiuose žemesnių instancijų teismų sprendimuose kasacine tvarka tikrina ar tinkamai pritaikytos BK bendrosios dalies normos, ar nusikalstamos veikos kvalifikuotos pagal tuos BK straipsnius, dalis ir punktus, pagal kuriuos reikėjo kvalifikuoti veiką. BK bendrosios dalies norma netinkamai pritaikoma tuomet, kai: „1) nepritaikoma konkreti norma, esant pagrindui ir sąlygoms ją taikyti; 2) pritaikoma BK bendrosios dalies norma, nesant jos taikymo pagrindų ir sąlygų; 3) pritaikoma ne ta norma, kurią reikėjo pritaikyti; 4) taikoma ta BK bendrosios dalies norma, kurią reikėjo pritaikyti, tačiau ji taikoma neteisingai“ [12. P.377]. O nusikalstamos veikos kvalifikuotos ne pagal tuos BK straipsnius, dalis ir punktus, pagal kuriuos reikėjo kvalifikuoti, tuomet, kai „nuosprendžiu ar nutartimi nustatytoms nusikalstamos veikos aplinkybėms yra netinkamai pritaikyta BK specialiosios dalies norma ir (ar) veikos kvalifikavimui turinti įtakos BK bendrosios dalies norma“ [12. P.378]. Taip pat kasacine tvarka yra nagrinėjami tik tokie BPK reikalavimų pažeidimai, dėl kurių buvo suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo teisės bei kurie sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą bei priimti teisingą sprendimą. Įsiteisėjęs teismo sprendimas gali būti apskūstas kasacinės instancijos teismui per 3 mėnesius nuo jų įsiteisėjimo dienos. Apskundimo ir kasacinės bylos nagrinėjimo tvarkos yra reglamentuotos BPK XXVI bei XXVII skyriuose „Įsiteisėjusio nuosprendžio ar nutarties apskundimas ir kasacinės bylos parengimas“ ir „Kasacinės bylos nagrinėjimas“. Tačiau norime pabrėžti išskirtinę, šiuo metu dar galiojančią, BPK nuostatą, kad „baudžiamajoje byloje kasacinį skundą galima paduoti ir dėl apeliacine tvarka neskūstų pirmosios instancijos teismo nuosprendžių ir nutarčių“ [19. P.538-539].

Panagrinėkime keletą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacine tvarka priimtų nutarčių. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006 m. birželio 13 d. kasacine tvarka išnagrinėjo baudžiamąją bylą pagal prokuroro ir nukentėjusiųjų atstovo kasacinius skundus dėl Panevėžio apygardos teismo 2005 m. gruodžio 21 d. nuosprendžio, kuriuo panaikintas Panevėžio miesto apylinkės teismo 2005 m. birželio 16 d. nuosprendis ir bendrovės transporto viršininkas išteisintas pagal BK 176 straipsnio 1 dalį. Minėtu apylinkės teismo nuosprendžiu bendrovės transporto viršininkas buvo pripažintas kaltu, padaręs nusikaltimą, numatytą BK 176 straipsnio 1 dalyje, ir nubaustas 38 MGL (4750 Lt) dydžio bauda už tai, kad jis, būdamas atsakingas už darbų saugą, neatlikęs rizikos veiksnių vertinimo, nenustatęs pavojingų veiksnių, pasiuntė bendrovės mašinistą traktoriumi valyti sniego nuo Nevėžio upės tvenkinio ledo, prieš tai mašinisto nustatyta tvarka neinstruktavęs, tuo pažeidė darbų

saugos ir sveikatos apsaugos darbe norminių aktų reikalavimus, dėl ko, įvykus nelaimingam atsitikimui, t. y. 2004 m. sausio 15 d. mašinistui ratiniu traktoriumi valant sniegą nuo minėto tvenkinio, po traktoriumi lūžo ledas ir, traktoriui kartu su mašinistu patekus į vandenį, mašinistas žuvo. Tuo pačiu nuosprendžiu pirmosios instancijos teismas pripažino nukentėjusiųjų teisę į civilinį ieškinį, klausimą dėl jo dydžio perduodant nagrinėti civilinio proceso tvarka [42]. Tačiau Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų teisėjų kolegija buvo priešingos, nei minėto apylinkės teismo, nuomonės. Apeliacinės instancijos teismas 2005 m. gruodžio 21 d. išnagrinėjo minėtą baudžiamąją bylą pagal apeliacinį nuteistojo bendrovės transporto viršininko skundą ir priėmė naują nuosprendį, kuriuo panaikino minėtą apylinkės apkaltinamąjį nuosprendį, o bendrovės transporto viršininką, šiam nepadarius veikos, turinčios nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, išteisino [35]. Taigi, buvo priimti du kardinaliai priešingi teismų sprendimai. Ir tokioje situacijoje tik Lietuvos Aukščiausiasis Teismas gali priimti galutinį ir neskundžiamą sprendimą. Kasacinės instancijos teismas 2006 m. birželio 13 d. priėmė nutartį, kuria prokuroro ir nukentėjusiųjų atstovo kasacinius skundus patenkino, Panevėžio apygardos teismo išteisinamąjį nuosprendį panaikino ir paliko galioti Panevėžio miesto apylinkės teismo apkaltinamąjį nuosprendį.

Kasacinės instancijos teismas konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas netinkamai pritaikė BPK 326 straipsnio 4 dalies, 329 straipsnio 1 dalies ir 20 straipsnio nuostatas, neteisingai išaiškino baudžiamojo įstatymo prasmę, dėl ko padarė nepagrįstą išvadą, jog transporto tarnybos viršininkas nebuvo šio nusikaltimo subjektas. Byloje buvo neginčijamai nustatyta, kad minėtas asmuo ėjo darbdavio įgalioto asmens darbuotojų saugai ir sveikatai pareigas. Apeliacinės instancijos teismo nuosprendyje nėra įtikinamų motyvų dėl pirmosios instancijos teismo nuosprendžio įrodymų atmetimo, kiek tie įrodymai patvirtina, jog viršininkas davė mašinistui nurodymą valyti sniegą nuo Nevėžio upės tvenkinio ledo. Be to, apeliacinės instancijos teismas nenurodė, kokius įrodymo vertinimo principus pažeidė pirmosios instancijos teismas. Tokių pažeidimų nenustatė ir kasacinės instancijos teisėjų kolegija. Apygardos teismas nemotyvuotai atmetė nelaimingo atsitikimo darbe akto išvadas dėl nelaimingo atsitikimo priežasties, priimto nuosprendžio išvados neparemtos byloje surinktais įrodymais, yra prieštaringos, o pats nuosprendis neatitinka BPK 331 straipsnio reikalavimų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad apylinkės teismo nuosprendis buvo panaikintas nepagrįstai [32].

Kitas pavyzdys. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006 m. birželio 27 d. kasacine tvarka išnagrinėjo baudžiamąją bylą pagal nuteistojo ir jo gynėjo kasacinius skundus dėl Šiaulių apygardos teismo 2006 m. kovo 16 d. nuosprendžio, kuriuo panaikintas Šiaulių miesto apylinkės teismo 2005 m. lapkričio 28 d. nuosprendis ir bendrovės direktorius pripažintas kaltu bei nuteistas pagal BK 176

straipsnio 1 dalį 20 MGL (2500 Lt) dydžio bauda. Minėtu apylinkės teismo nuosprendžiu bendrovės direktorius pagal BK 176 straipsnio 1 dalį buvo išteisintas, nepadarius veikos, turinčios nusikaltimo požymių. Bendrovės direktorius buvo kaltinamas ir atiduotas teismui dėl to, kad neužtikrino darbuotojų saugos, nesuplanavo, neprižiūrėjo atliekamų darbų ir neužtikrino norminiais aktais nustatytų reikalavimų, dėl ko, 2004 m. birželio 2 d. atliekant akmens pjovimo gaterio demontavimo darbus ir įvykus nelaimingam atsitikimui, bendrovės darbuotojui buvo padarytas sunkus sveikatos sutrikdymas. Tačiau pirmosios instancijos teismas padarė išvadą, kad minėtos sunkios pasekmės kilo ne dėl bendrovės direktoriaus nusikalstamos veikos-neveikimo, o dėl direktoriui nepavaldaus asmens veikimo – techniškai netvarkingo autokrautuvo panaudojimo ne pagal paskirtį, todėl teismas nenustatė priežastinio ryšio tarp bendrovės direktoriaus veikos ir atsiradusių pasekmių. Taip pat apylinkės teismas nustatė, kad nukentėjęsysis nesilaikė norminių aktų reikalavimų – pažeisdamas instrukcijos reikalavimus, buvo po pakeltu kroviniu, nors buvo instrukuotas, kad taip negalima dirbti, tokį reikalavimą žinojo, bet sąmoningai šio reikalavimo nesilaikė. Bendrovės direktorius buvo nubaustas administracine tvarka dėl to, kad nukentėjęsysis darbo vietoje buvo neblaivus, kas taip pat sąlygojo pastarojo netinkamą elgesį ir saugaus darbo taisyklių nesilaikymą [44]. Kaip ir pirmajame pavyzdyje, apeliacinės instancijos teismas buvo priešingas, nei minėto pirmosios instancijos teismo, nuomonės. Apeliacinės instancijos teismas 2006 m. kovo 16 d. išnagrinėjo minėtą baudžiamąją bylą pagal prokuroro ir nukentėjusiojo apeliacinius skundus ir priėmė naują nuosprendį, kuriuo panaikino minėtą išteisinamąjį nuosprendį, o bendrovės direktorių pripažino kaltu pagal BK 176 straipsnio 1 dalį bei skyrė 20 MGL (2500 Lt) dydžio baudą [36].

Taigi, ir vėl priimti du kardinaliai priešingi teismų sprendimai. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006 m. birželio 27 d. priėmė nutartį, kuria nuteistojo ir jo gynėjo kasacinius skundus patenkino, Šiaulių apygardos teismo apkaltinamąjį nuosprendį panaikino ir paliko galioti Šiaulių miesto apylinkės teismo išteisinamąjį nuosprendį. Kasacinės instancijos teismas konstatavo, kad abu teismai nustatė vienodas įvykio aplinkybes, tačiau apeliacinės instancijos teismas klaidingai aiškino Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymo nuostatas bei netinkamai pritaikė baudžiamąjį įstatymą – BK 176 straipsnio 1 dalies nuostatas. Nelaimingą atsitikimą sukėlė tai, kad autokrautovas buvo panaudotas ne tiems darbams ir ne tokiomis sąlygomis, kuriems jis buvo skirtas ir pritaikytas, bei savavališkai pakeičiant jo konstrukciją, tokiu būdu nesilaikant privalomų jo saugaus naudojimo reikalavimų, nustatytų gamintojo pateiktuose dokumentuose. Savavališkas konstrukcijos pakeitimas atliktas be bendrovės direktoriaus žinios ar nurodymo. Ši autokrautuvą valdė ne bendrovės direktoriui pavaldus asmuo, todėl jo panaudojimą ir juo atliekamą kėlimo operaciją privalėjo planuoti ir prižiūrėti ne bendrovės direktorius. Todėl apylinkės teismo išvada, kad bendrovės

direktorius neturi atsakyti už pažeidimus, kuriuos padarė jam nepavaldūs asmenys, yra teisinga. Be to, nukentėjusysis buvo pasirašytinai supažindintas su reikalavimais nestovėti po pakeltu kroviniu, pakėlus krovinį, sutvirtinti jį specialiais pastoliais, darbo metu nevirtoti alkoholinių gėrimų, todėl šiuo atveju bendrovės direktorius taip pat negali atsakyti už bendrovės darbuotojo padarytus pažeidimus [33].

Išnagrinėtos kasacinio teismo nutartys aiškiai parodo, kad baudžiamųjų bylų procesas kasacinės instancijos teisme yra labai svarbi baudžiamojo proceso stadija. Jų nagrinėjimo šiame teisme esminiai aspektai yra tai, kad šioje instancijoje yra patikrinamas įsiteisėjusių žemesnių instancijų teismo sprendimų teisėtumas ir ištaisomos padarytos teisės taikymo klaidos. Taip pat šioje stadijoje įgyvendinama proceso dalyvių teisė apskusti teismo sprendimus ir užtikrinamos kitos jų teisės bei teisėti interesai. Be to, nagrinėjant bylas kasacine tvarka yra formuojama vienoda teismų praktika aiškinant ir taikant įstatymus bei kitus teisės aktus.

4. NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ UŽ DARBŲ SAUGOS NORMŲ IR TAISYKLIŲ PAŽEIDIMUS, NUMATYTŲ EUROPOS SĄJUNGOS IR KITŲ ŠALIŲ (Latvijos, Estijos, Ispanijos, Šveicarijos, Rusijos, Baltarusijos) BAUDŽIAMUOSIUOSE KODEKSUOSE, DISPOZICIJŲ IR SANKCIJŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ

Tiek Europos Sąjungos valstybių, tiek kitų šalių baudžiamuosiuose kodeksuose yra numatyta baudžiamoji atsakomybė už darbų saugos reikalavimų darbe pažeidimus. Tačiau visų valstybių įstatymų leidėjas formuluoja skirtingus šių straipsnių pavadinimus, tuo pačiu skiriasi šių nusikalstamų veikų subjektai, subjektyvi veikos pusė, yra numatytos skirtingos bausmės bei jų rūšys.

Latvijos Respublikos Parlamentas (Saeima) 1998 m. liepos 17 d. priėmė naująjį Latvijos Respublikos baudžiamąjį įstatymą, kuris įsigaliojo 1999 m. balandžio 1 d., o paskutiniosios pataisos buvo priimtose 2004 m. sausio 22 d. Šio Baudžiamojo įstatymo XIV skyriuje „Nusikalstamos veikos žmogaus pagrindinėms teisėms ir laisvėms“ 146 straipsnyje numatyta baudžiamoji atsakomybė už „Darbų saugos taisyklių pažeidimus“. Šio straipsnio dispozicijoje nurodyta, kad reikalavimus, reglamentuojančius darbų saugą ar technikos apsaugą, pažeidęs įmonės, įstaigos ar organizacijos vadovas ar kitas asmuo, atsakingas už minėtų reikalavimų kontrolę, ir, jei dėl šio pažeidimo buvo padaryti kūno sužalojimai su sveikatos sutrikdymu arba žymus darbingumo netekimas, baudžiamas laisvės atėmimu iki dvejų metų, arba pinigine bauda iki keturiasdešimt minimalių mėnesinių

atlyginimų dydžio, su teisės užsiimti tam tikra veikla atėmimu iki penkerių metų arba be tokio atėmimo. Ta pati veika, jei dėl jos padarymo miršta žmogus arba padarytas sunkus kūno sužalojimas keliems asmenims, baudžiamas laisvės atėmimu iki aštuonerių metų su teisės užsiimti tam tikra veikla atėmimu iki penkerių metų arba be tokio atėmimo.

(<http://www.ttc.lv/New/lv/tulkojumi/E0032.doc>; prisijungimo laikas: 2006-10-25).

Estijos Respublikos baudžiamojo kodekso, priimto 2001 m. birželio 6 d. ir įsigaliojusio 2002 m. rugsėjo 1 d., 12 skyriaus „Nusikaltimai visuomenės sveikatai“ 4 sektoriaus „Nusikaltimai profesinei darbo sveikatai, saugumui ar pramonei priežiūrai“ 196 straipsnio 1 dalyje numatyta baudžiamoji atsakomybė už reikalavimų dėl profesinės darbo sveikatos ar saugos ar objektams, reikalaujantiems techninės priežiūros, pažeidimą jei toks pažeidimas padarytas dėl neatsargumo ar nerūpestingumo, ir kurio pasekmė – rimtas sveikatos sutrikdymas. Už tokio pažeidimo padarymą yra baudžiama pinigine bauda arba laisvės atėmimu iki vienerių metų. Įdomi detalė tai, kad šio straipsnio 2 dalyje yra numatyta baudžiamoji atsakomybė juridiniam asmeniui, kuris, padaręs 1 dalyje nurodytą pažeidimą, yra baudžiamas pinigine bauda. Be to, minėto skyriaus 197 straipsnio 1 dalyje numatyta baudžiamoji atsakomybė už pažeidimą, nurodytą 196 straipsnio 1 dalyje, ir, jei pažeidimo pasekmės – žmogaus mirtis, baudžiama laisvės atėmimu iki trejų metų. O jei šį pažeidimą padaro juridinis asmuo – jis baudžiamas pinigine bauda.

(http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=X30068K5&keel=en&pg=1&ptyyp=I&tyyp=SITE_X&query=penal+code; prisijungimo laikas: 2006-10-25)

Ispanijos baudžiamojo kodekso, galiojančio nuo 1995 m. lapkričio 23 d., II dalies „Nusikaltimai ir bausmės“ XV skyriaus „Apie nusikaltimus darbuotojų teisėms“ 316 straipsnyje nurodyta, kad tas, kas, pažeisdamas perspėjamąsias gamybinės rizikos normas ir turėdamas įstatyminę pareigą, nesiims priemonių tam, kad darbuotojai įgyvendintų savo veiklą esant adekvačioms saugumo ir higienos priemonėms tokia forma, kuri sukelia rimtą pavojų jų gyvybei, sveikatai arba jų fiziniam vientisumui, baudžiamas įkalinimu nuo šešių mėnesių iki trejų metų su bauda nuo šešių iki dvylikos mėnesinių atlyginimų dydžio. Jei minėtą veiką padaro juridinis asmuo, tada baudžiamas jo vadovas arba darbuotojas, atsakingas už minėtus veiksmus, bei tie asmenys, kurie tyčia ir turėdami galimybę ištaisyti padėtį, nesiima tokių veiksmų [26. P.102-103].

Šveicarijos baudžiamojo kodekso, galiojančio nuo 1937 m. gruodžio 21 d., II knygos „Ypatingi nustatymai“ 7 skyriuje „Bendro pavojaus nusikaltimai ir nusižengimai“ numatyta atsakomybė dėl neatsargiais veiksmais sukkelto gaisro, tyčia sukkelto sprogimo, tyčia nusikalstamais tikslais sukkelto pavojaus naudojant sprogstamas medžiagas ar nuodingas dujas, netyčia ir neturint nusikalstamų tikslų sukkelto pavojaus, gamybos sprogstamų medžiagų ir nuodingų dujų, tyčiais

veiksmis sukkelto potvynio, elektros ar hidrotechninių įrenginių gedimų. Įdomus Šveicarijos baudžiamosios politikos bruožas tai, kad šio skyriaus 229 straipsnyje yra numatyta išskirtinė baudžiamoji atsakomybė tam, kas, vadovaujant arba atliekant statybos darbus, arba griauinant statybos objektą, tyčia ar dėl neatsargumo neatsižvelgia į statybos taisyklių reikalavimus ir tuo pačiu sukelia pavojų žmonių gyvybei ir sveikatai, baudžiamas laisvės atėmimu arba bauda. O 230 straipsnyje numatyta atsakomybė tam, kas sąmoningai pažeidžia, griauina, pašalina arba kitu būdu daro nebetinkama naudojimui, arba išveda iš rikiuotės gamyklose ar kitose įmonėse ar mašinose, prevencines apsaugos priemones dėl nelaimingų atsitikimų dirbantiesiems, ar nepanaudoja tokių apsaugos priemonių ir tuo pačiu sąmoningai sukelia pavojų žmonių gyvybei ir sveikatai, baudžiamas laisvės atėmimu arba bauda. Tokia pati bausmė numatyta ir už veiką, padarytą dėl neatsargumo [27. P.79].

Rusijos Federacijos baudžiamosio kodekso VII skyriaus „Nusikaltimai asmeniui“ 19 poskyrio „Nusikaltimai asmens ir piliečio konstitucinėms teisėms ir laisvėms“ 143 straipsnyje, įsigaliojusiam 2003 m. gruodžio 8 d., numatyta baudžiamoji atsakomybė už darbų saugos taisyklių pažeidimus. Šio straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad saugumo technikos arba kitų darbo saugos taisyklių pažeidimas, padarytas asmens, kuris buvo atsakingas už šių taisyklių laikymąsi, ir jei, dėl neatsargumo sunkiai sutrikdyta žmogaus sveikata, baudžiamas bauda iki 2000 rublių, arba analogiško dydžio mėnesinio atlyginimo, arba kitų tokio asmens gautų pajamų per 18 mėnesių laikotarpį, arba pataisos darbais iki dvejų metų, arba laisvės atėmimu iki vienerių metų. Šio straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad už tą pačią veiką, jei dėl neatsargumo žuvo žmogus, baudžiama laisvės atėmimu iki trejų metų su teisės eiti tam tikras pareigas arba užsiimti tam tikra veikla atėmimu iki trejų metų arba be tokio atėmimo [25. P.236].

Žymiai griežtesnės bausmės ir jų rūšys yra numatytos Baltarusijos Respublikos baudžiamajame kodekse, priimtame 1999 m. birželio 2 d. ir įsigaliojusiam 2001 m. sausio 1 d. Šio teisės akto X skyriuje „Nusikaltimai visuomenės saugumui ir gyventojų sveikatai“ 27 poskyrio „Nusikaltimai visuomenės saugumui“ 306 straipsnyje numatyta baudžiamoji atsakomybė už darbų saugos taisyklių pažeidimus ir jo 1 dalyje nurodyta, kad saugumo technikos taisyklių, pramoninės higienos ar kitų darbo saugos taisyklių pažeidimas, kurį padaro atsakingi už šių taisyklių kontrolę asmenys, ir jei dėl neatsargumo kilo profesinis susirgimas arba padarytas sunkus arba apysunkis kūno sužalojimas, baudžiamas bauda arba pataisos darbais iki dvejų metų, arba laisvės apribojimu iki trejų metų, arba laisvės atėmimu tokiam pat terminui su teisės eiti tam tikras pareigas arba užsiimti tam tikra veikla atėmimu, arba be šio atėmimo. Šio straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad darbo saugos taisyklių pažeidimas, padarytas dėl neatsargumo ir sukėlęs žmogaus mirtį arba sunkiai

sužaloti du ar daugiau žmonių, baudžiamas laisvės apribojimu iki penkerių metų arba laisvės atėmimu tokiam pat terminui su teisės eiti tam tikras pareigas arba užsiimti tam tikra veikla, arba be šio atėmimo. Šio straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad darbo saugos taisyklių pažeidimas, padarytas dėl neatsargumo ir sukėlęs dviejų ar daugiau žmonių mirtį, baudžiamas laisvės atėmimu nuo trejų iki septynerių metų su teisės eiti tam tikras pareigas arba užsiimti tam tikra veikla, arba be šio atėmimo.

(<http://www.levonevski.net/pravo/kodeksy/uk/027.html>; prisijungimo laikas: 2006-10-25)

Išanalizavus minėtų šalių baudžiamuosiuose kodeksuose numatytų nusikalstamų veikų už darbų saugos normų ir taisyklių pažeidimus, matome, kad mūsų kaimyninėse valstybėse - Latvijoje, Estijoje, Rusijoje, Baltarusijoje - žmogaus gyvybė ir sveikata yra saugoma žymiai griežčiau. Šiose šalyse už mūsų analizuojamos veikos padarymą, kai sukeliamos sunkios pasekmės – žmogaus mirtis - numatyta tik laisvės atėmimo bausmė, t. y., skirtingai nei Lietuvoje, minėtose valstybėse žmogaus gyvybė neturi įteisinto piniginių įvertinimo. Todėl, mūsų nuomone, minėtų šalių patirtį būtų labai naudinga pritaikyti mūsų valstybės baudžiamojame politikoje - už Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse 176 straipsnio 1 dalyje numatyto nusikaltimo padarymą praplėsti skiriamų bausmių rūšių ratą: kartu su šiuo metu įstatymo leidėjo jau numatytomis bausmėmis – laisvės atėmimu arba bauda - skirti ir teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimą. Manome, kad tokios bausmės rūšies kartu su kitomis bausmių rūšimis paskyrimas atliktų labai gerą prevencinį darbą. Jei įstatymų leidėjas numatytų tokią galimybę teismui skirti baudą arba laisvės atėmimą kartu su teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimu, manome, kad daugiau nebeprisikartotų tokios situacijos kaip ankstesniame skyriuje minėti teismo sprendimai: du kartus Pasvalio rajono apylinkės teismas nuteisė tą patį asmenį už du kartus padarytą nusikaltimą, dėl ko buvo du kartus sukelti padariniai - sunkiai sužaloti du darbuotojai.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Šiame darbe atlikta baudžiamosios atsakomybės už darbų saugos normų ir taisyklių pažeidimus teismų praktikos analizė leido padaryti šias pagrindines išvadas:

1) Baigiamojo darbo pradžioje iškeltas tikslas yra pasiektas – išanalizuoti ir įvertinti visų instancijų teismų sprendimai, priimti nuo 2005 m. sausio 1 d. iki 2006 m. liepos 1 d. išnagrinėtose baudžiamosiose bylose dėl nusikalstamos veikos, numatytos BK 176 straipsnyje, padarymo. Taip pat išspręsti šio darbo uždaviniai - išanalizuota baudžiamosios atsakomybės samprata baudžiamosios teisės teorijoje bei minėtos nusikalstamos veikos sudėties požymiai, išanalizuoti nelaimingi atsitikimai darbe ir jų atsiradimo priežastys, palyginti Lietuvoje įvykusių nelaimingų atsitikimų darbe statistiniai duomenys su Europos Sąjungos ir kitų valstybių statistiniais duomenimis, išanalizuoti Europos Sąjungos ir kitų valstybių baudžiamieji įstatymai darbų saugos reikalavimų pažeidimų srityje bei pateikti pasiūlymai, siekiant patobulinti Lietuvos baudžiamąją politiką mūsų nagrinėjamos temos srityje.

2) Darbo pradžioje iškelta hipotezė apie bausmių, paskirtų padarius mūsų išanalizuotą nusikalstamą veiką, paskirtį ir adekvatumą pasitvirtino, nes išnagrinėti pirmosios instancijos teismų priimti sprendimai rodo, kad Lietuvoje nėra suformuotos teisingos ir vieningos teismų praktikos skiriant bausmes už nusikalstamų veikų, numatytų BK 176 straipsnyje, padarymą. Paskirtos bausmės yra labai neadekvačios sukeltoms pasekmėms. Pirmosios instancijos teismai išnagrinėtose baudžiamosiose bylose padarius mūsų išanalizuotą nusikalstamą veiką, kurios sukeltos pasekmės – žuvęs žmogus ar sužalota jo sveikata, kaltininkams skiria švelnesnę straipsnio sankcijoje numatytą bausmių rūšį – piniginę baudą, kurios dydžiai yra nuo 4 MGL (500 Lt) iki 50 MGL (6250 Lt). Žmogaus žūtis yra neatstatoma, o tai turi sunkių socialinių pasekmių ne tik nukentėjusiųjų šeimoms ir artimiesiems, bet ir visai visuomenei. Todėl tai sudaro prielaidas teigti, kad už mūsų išanalizuotos nusikalstamos veikos padarymą paskirtos bausmės iškreipia ir neatitinka teisingos ir proporcingos bausmės sampratos, neatlieka prevencinės paskirties, neapsaugo viešo visuomenės intereso ir baudžiamaisiais įstatymais ginamų gėrių.

3) Nusikalstamos veikos, numatytos BK 176 straipsnyje, dispozicija yra blanketinė, nurodanti, kad šio teisinio santykio dalyviai privalo laikytis tam tikrų elgesio taisyklių, kurių reikia ieškoti kitų teisės aktų – Darbo kodekso, Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymo ir kt., normų dispozicijose. Minėto straipsnio 1 dalyje numatytos veikos sudėtis yra materialinė, o 2 dalyje – formalinė. Pažymėtina, kad esant materialioms nusikalstamų veikų sudėtimis baudžiamosiose bylose visada įrodinėjamas objektyvusis šios nusikalstamos veikos sudėties požymis - priežastinis ryšys tarp

pavojingos veikos ir baudžiamajame įstatyme numatytų padarinių. Baudžiamoji atsakomybė numatyta ir už sunkaus nusikaltimo – 1 dalyje, ir už baudžiamojo nusižengimo – 2 dalyje, padarymą, kuri kyla specialiajam subjektui – darbdaviui ar jo įgaliotam asmeniui, padariusiam mūsų analizuojamą veiką neveikimu, susijusiu su teisės aktų reikalavimų pažeidimu, ir dėl neatsargumo – nusikalstamo pasitikėjimo ar nusikalstamo nerūpestingumo. Šios veikos objektas – saugios darbo sąlygos, užtikrinančios darbuotojų gyvybės ir sveikatos apsaugą, bei pasekmės – atsiradę arba galėję atsirasti nelaimingas atsitikimas žmonėms, avarija ar kiti sunkūs padariniai. Padarius sunkų nusikaltimą, nurodytą šio straipsnio 1 dalyje, yra numatytos bausmės – bauda arba laisvės atėmimas iki aštuonerių metų, o padarius baudžiamąjį nusižengimą, nurodytą 2 dalyje, numatytos bausmės – teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas arba bauda, arba laisvės apribojimas, arba areštas.

4) Nuo 2006 m. sausio 1 d. iki 2006 m. rugsėjo 1 d. Lietuvoje užregistruota 210 nusikalstamų veikų, numatytų BK 176 straipsnyje, ir tik 16 baudžiamųjų bylų buvo perduota į teismą, o 2005 ir 2004 metais buvo perduota į teismą tik po 15 tokių baudžiamųjų bylų, atitinkamai iš 211 ir 182 užregistruotų nusikalstamų veikų. Pirmosios instancijos teismuose nuo 2006 m. sausio 1 d. iki 2006 m. birželio 30 d. išnagrinėtos 7 baudžiamosios bylos, dėl darbų saugos ir sveikatos apsaugos darbe reikalavimų pažeidimų, iš jų 1 byla nutraukta, per 2005 metus išnagrinėta 11 bylų, iš jų – 1 byloje nuteista moteris, 4 bylose priimti išteisinamieji nuosprendžiai ir 2 bylos nutrauktos, per 2004 metus išnagrinėta 12 bylų, iš jų – 7 bylose asmenys nuteisti, 2 bylose priimti išteisinamieji nuosprendžiai ir 3 bylos nutrauktos. Šie skaičiai rodo baudžiamųjų bylų, dėl mūsų išanalizuotos nusikalstamos veikos padarymo, ypatingą specifiką ir jų nagrinėjimo teismuose sudėtingumą.

5) Išanalizavus BK 176 straipsnio redakcijas, galima teigti, kad dėl įstatymo leidėjo „techninės“ ar „žmogiškojo faktoriaus“ klaidos po naujojo BK įsigaliojimo, t. y. nuo 2003 m. gegužės 1 d. iki 2003 m. liepos 25 d., nebuvo numatyta baudžiamoji atsakomybė už darbų saugos teisės aktų reikalavimų pažeidimą, sukėlusį sunkius padarinius – sveikatos sutrikdymą ar mirtį. Tokia veika buvo įteisinta tik kaip baudžiamasis nusižengimas. Todėl akivaizdu, kad minėtu laikotarpiu teismas negalėjo vykdyti teisingumo tokiose bylose, nes įstatymą suformulavus taip, kad teisėjas negali priimti teisingo sprendimo, negalime kalbėti apie teisingumo įgyvendinimą. Vadinasi kaltę dėl neteisingų teismų sprendimų iš dalies turi prisiimti ir įstatymų leidėjas, kuris, kurdamas įstatymą, nesivadovavo teisingumo nuostata ir pačiame įstatyme įtvirtino neteisingumo galimybę.

6) BK ir baudžiamųjų bylų už darbų saugos normų ir taisyklių pažeidimus teismų praktikos analizė rodo dar vieną įstatymo leidėjo klaidą ir įstatymo spragą dėl „sunkių padarinių“ sąvokos. BK nėra šio termino oficialaus baudžiamojo įstatymo išaiškinimo. Vadinasi nesant nustatytų aiškių

„sunkumo“ ribų ir kriterijų, kiekvienoje individualioje situacijoje vertinamieji požymiai gali būti ir yra labai skirtingi bei subjektyvūs. Kadangi baudžiamajame įstatyme numatytų pavojingų padarinių, kaip mūsų analizuotos nusikalstamos veikos sudėties požymio, negalima sutapatinti su nukentėjusiajam padarytos žalos dydžiu arba su sunkiomis pasekmėmis: didele materialine žala, masiniu darbuotojų atleidimu iš darbo, sutarčių nutraukimu, lėtiniu profesiniu apsinuodijimu ir kt. Akivaizdu, kad sunkiais padariniais padaroma žala ir nemateriali, ir materialiai objektams, kurie neturi tiesioginio piniginių įvertinimo (žmogaus kūnas, jo organai ir pan.).

7) Išanalizuotos baudžiamosios bylos rodo, kad teismų sprendimai yra priimti tik dėl nusikaltimo, numatyto BK 176 straipsnio 1 dalyje padarymo, t. y. kai jau yra įvykusios pasekmės. Tai, kad nėra „prevencinių“ baudžiamųjų bylų dėl 176 straipsnio 2 dalyje numatyto baudžiamojo nusizengimo padarymo bei bylų dėl profesinių ligų, leidžia teigti, kad trūksta griežtesnės atitinkamų atsakingų institucijų kontrolės darbų saugos srityje.

8) Pabrėžtina, kad pagrindinė prevencinė darbų saugos pažeidimų priemonė – darbdavių ir darbuotojų nuolatinis mokymas ir švietimas darbo teisės ir saugos srityje, šios mokymo sistemos tobulinimas bei pačių darbuotojų sąmoningumo ugdymas ir kėlimas dėl savisaugos bei alkoholio nevarojimo darbe. Remiantis Darbo ir socialinių tyrimų instituto 2004 metais atlikto tyrimo „Nelegalaus darbo, teisės aktų, reglamentuojančių darbo santykius, pažeidimų, darbdavių atstovų grasinimų ar kitokio psichologinio pobūdžio įtakos darbuotojų darbo rezultatams bei saugai ir sveikatai“ medžiaga, galima teigti, kad viena iš darbų saugos pažeidimų kontrolės ir prevencijos priemonių – įmonėms, kurių įgalioti asmenys darbuotojų saugai ir sveikatai yra pakartotinai pripažinti kaltais ir nuteisti pagal BK 176 straipsnį, panaikinti leidimus užsiimti atitinkama veikla.

9) Ketvirtoje darbo dalyje atlikus Europos Sąjungos bei kitų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose numatytą atsakomybę už darbų saugos normų ir taisyklių pažeidimus palyginimą, teigtina, kad mūsų valstybės baudžiamojoje politikoje galima pritaikyti kaimyninių šalių patirtį – už BK 176 straipsnio 1 dalyje numatyto nusikaltimo padarymą galima praplėsti skiriamų bausmių rūšių ratą. Kartu su šiuo metu įstatymo leidėjo jau numatytais bausmėmis – laisvės atėmimu arba bauda - skirti ir teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimą. Tokios bausmės rūšies kartu su kitomis bausmių rūšimis paskyrimas taip pat būtų gera darbų saugos normų ir taisyklių pažeidimų prevencija.

Darbuotojo teisę turėti saugias ir sveikas darbo sąlygas garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija, Darbo kodeksas, Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas bei kiti darbuotojų saugos ir sveikatos norminiai aktai. Tačiau Lietuvoje nėra suformuotos teisingos ir vieningos baudžiamosios politikos nusikalstamų veikų, padarytų pažeidžiant minėtus teisės aktus darbų saugos ir sveikatos

apsaugos srityje, atžvilgiu. Nelaimingų atsitikimų darbe mažinimui, o tuo pačiu ir minėtų nusikalstamų veikų padarymo prevencijai, reikalingas tiek atsakingų institucijų darbų saugos srityje griežtesnės kontrolės vykdymas, tiek bausmių, už nusikalstamos veikos, numatytos BK 176 straipsnyje padarymą, rūšių praplėtimas, tiek atidesnis valstybės dėmesys šiai sričiai priimant reikalingas atitinkamų įstatymų pataisas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės lygiu sudaromos komisijos, tiriančios nelaimingus atsitikimus, kurių metu žūsta penki ir daugiau žmonių. Tačiau vienos iš pagrindinių nelaimingų atsitikimų priežasčių - „žmogiškojo faktoriaus“ – prioritetinis sprendimo būdas - nuolatinis darbdavių ir darbuotojų švietimas darbo teisės ir saugos srityje.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija: priimta Lietuvos Respublikos piliečių 1992 m. spalio mėn. 25 d. referendume // Teisinės informacijos centras. - Vilnius, 1994.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.
4. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2569.
5. Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 70-3170.
6. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 110-3207.
7. Lietuvos Respublikos žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 67-1656.
8. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 46-851.

Specialioji literatūra

9. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. I dalis. Vilnius: Teisės institutas, 2000.
10. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2004.
11. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2003.
12. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V-XI dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2003.
13. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. (II tomas). III dalis Individualūs darbo santykiai. Vilnius: Justitia, 2004.
14. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Septintasis protokolai // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.
15. Abramavičius A., Mickevičius D., Švedas G. Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
16. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. – Vilnius: Eugrimas, 1996.
17. Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. – Vilnius: Eugrimas, 2000.
18. Benetis P. Darbo teisė. - Klaipėda: Klaipėdos verslo kolegija, 2005.
19. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.

20. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji dalis. – Vilnius: Justitia, 2006.
21. Tartilas J. Darbuotojų saugos ir sveikatos teisinis reglamentavimas. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
22. Tiažkijus V. Darbo teisė teorija ir praktika. I tomas. – Vilnius: Justitia, 2005.
23. Vaišvila A. Teisės teorija. - Vilnius: Justitia, 2004.
24. Wessels J. Baudžiamoji teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2003.
25. „Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации“ -Москва: „Проспект“, 2004.
26. „Уголовный кодекс Испании“ – Москва: „Иностранное законодательство“, 2003.
27. „Уголовный кодекс Швейцарии“ – Москва: „Зерцало“, 2000.
28. Tartilas J. Darbuotojų socialinės saugos ir sveikatos įstatymo teisinės problemos // Socialinis darbas. LTU mokslo darbai, 2004, 3 t., P.31-42
29. Radzevičius E. Darbo saugos taisyklių pažeidimo tyrimas: magistro darbas. MRU, 2001.
30. Vilkauskas K. Darbo saugos ir sveikatos teisinių santykių tobulinimas: magistro darbas. MRU, 2003.

Teismų praktika

31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-05-02 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-275-2006.
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-06-13 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-435-2006.
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-06-27 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-529-2006.
34. Panevėžio apygardos teismo 2005-10-20 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-269-193-2005.
35. Panevėžio apygardos teismo 2005-12-21 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-00286-491-2005.
36. Šiaulių apygardos teismo 2006-03-16 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-62-135-2006.
37. Vilniaus apygardos teismo 2006-05-02 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-364-2006.
38. Kauno miesto apylinkės teismo 2005-12-20 baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-2249-478-2005.
39. Kauno miesto apylinkės teismo 2006-04-05 baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-1357-456-2006.
40. Kauno miesto apylinkės teismo 2006-05-31 baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-1883-029-2006.
41. Panevėžio miesto apylinkės teismo 2005-03-04 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-00142-334-2005.
42. Panevėžio miesto apylinkės teismo 2005-06-16 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-84-591-2005.

43. Panevėžio miesto apylinkės teismo 2006-03-14 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-76-529-2006.
44. Šiaulių miesto apylinkės teismo 2005-11-28 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-379-409-2005.
45. Vilniaus miesto 1 apylinkės teismo 2006-02-22 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-210-536-2006.
46. Vilniaus miesto 2 apylinkės teismo 2005-05-11 baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-413-369-2005.
47. Kėdainių rajono apylinkės teismo 2005-06-23 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-45-188-2005.
48. Molėtų rajono apylinkės teismo 2005-09-08 baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-82-611-2005.
49. Pasvalio rajono apylinkės teismo 2005-06-07 baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-131-515-2005.
50. Pasvalio rajono apylinkės teismo 2006-01-24 baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-45-515-2006.
51. Plungės rajono apylinkės teismo 2006-03-20 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-10-404-2006.
52. Ukmergės rajono apylinkės teismo 2005-11-16 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-77-36-2005.
53. Vilkaviškio rajono apylinkės teismo 2005-03-22 baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-76-633-2005.
54. Vilkaviškio rajono apylinkės teismo 2005-04-26 baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-91-305-2005.

Nuorodos internete

55. Lietuvos Respublikos valstybinė darbo inspekcijos statistiniai duomenys//
<http://www.vdi.lt/index.php?1293905675>
56. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro statistinės ataskaitos//
<http://www.nplc.lt/stat/atask.htm#ruosia>
57. Europos saugos ir sveikatos darbe agentūra //
<http://osha.europa.eu/riskob/osm/country.stm#eu>
58. Europos Komisijos statistikos agentūra „Eurostat“// <http://europa.eu.int/comm/eurostat/>

59. Europos Komisijos statistikos agentūros „Eurostat“ nelaimingų atsitikimų darbe statistika// http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090,30070682,1090_33076576&_dad=portal&_schema=PORTAL
60. Europos Komisijos statistikos agentūros „Eurostat“ mirtinų nelaimingų atsitikimų statistika// http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/&product=STRIND_EMPLOI&depth=2
61. Teisės institutas// <http://www.teise.org/next.php?nr=59>
62. Latvijos Republikos baudžiamasis įstatymas// <http://www.ttc.lv/New/lv/tulkojumi/E0032.doc>
63. Baltarusijos Republikos baudžiamasis kodeksas// <http://www.levonevski.net/pravo/kodeksy/uk/>
64. Estijos Republikos baudžiamasis kodeksas//<http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/tekst;>
65. Lietuvos Respublikos ūkio ministerija. Lisabonos strategijos įgyvendinimo klausimai// <http://www.ukmin.lt/lt/strategija/doc/pirm-valst-nares-isv-2005-03-23.doc>;
66. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Tyrimas „Nelegalaus darbo, teisės aktų, reglamentuojančių darbo santykius, pažeidimų, darbdavių atstovų grasinimų ar kitokio psichologinio pobūdžio įtakos darbuotojų darbo rezultatams bei saugai ir sveikatai“// <http://www.socmin.lt/index.php?1514675562>.
67. Lietuvos teismų informacinė sistema „Liteko“// <http://172.20.60.1/Liteko/login>.

SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, baudžiamoji atsakomybė, darbų sauga, nelaimingi atsitikimai, teismų praktika.

Magistro baigiamajame darbe išanalizuota baudžiamosios atsakomybės už darbų saugos normų ir taisyklių pažeidimus teismų praktika. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 176 straipsnyje numatyta baudžiamoji atsakomybė darbdaviui ar jo įgaliotam asmeniui, pažeidusiam darbų saugos normas ir taisykles, jei dėl to įvyko, ar galėjo įvykti nelaimingas atsitikimas žmonėms, avarija, ar atsirado, ar galėjo atsirasti kitokių sunkių padarinių. Lietuvoje dažniau, nei kitose Europos Sąjungos valstybėse, įvyksta mirtinų nelaimingų atsitikimų darbe ir ypač dažnai statybos, transporto, medienos apdirbimo pramonėje. Pagrindinės nelaimingų atsitikimų priežastys – „žmogiškasis faktorius“, darbdavio ir darbuotojo pareigų nevykdymas. Baudžiamosios bylos, iškeltos pagal nusikalstamos veikos, numatytos minėtame straipsnyje, požymius nagrinėjamos apylinkių, kaip pirmosios instancijos, teismuose. Šių teismų sprendimai gali būti skundžiami apeliacinės ir kasacinės instancijų teismuose. Darbe išanalizuotoje teismų praktikoje už minėtų nusikalstamų veikų padarymą buvo skirtos baudos - nuo 4 MGL iki 50 MGL dydžio. Jos yra labai neadekvačios sukeltoms pasekmėms – žmogaus mirčiai ar sužalotai jo sveikatai. Tai rodo, kad Lietuvoje nėra suformuotos teisingos ir vieningos baudžiamosios politikos nusikalstamų veikų, numatytų BK 176 straipsnyje, atžvilgiu. Europos Sąjungos ir kitų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose yra numatytos griežtesnės ir įvairesnių rūšių bausmės už nusikalstamų veikų padarymą darbų saugos taisyklių pažeidimų srityje.

“THE COURTS PRACTICE OF CRIMINAL LIABILITY FOR THE INFRINGEMENT OF THE LABOUR SAFETY RULES AND REGULATIONS“

RIMA DAMANAUSKAITĖ

SUMMARY

Keywords: the Criminal Code of the Republic of Lithuania, criminal liability, labour safety, accidents, court practice.

The Article 176 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania provides the criminal liability for employers or responsible persons who infringed the labour safety rules and regulations in case of the accident, emergency that had or could have serious consequences. Much more fatal accidents at work and particularly at the construction industry, transport, wood manufacturing happen in Lithuania than in other states of the European Union. The main reasons for the accidents are “the human factor” and poor discharge of the duties fulfilled by employers and employees. The criminal cases regarding the Article 176 of the Criminal Code mentioned above are tried in the district courts as in the first instance courts. One may submit a petition for appeal to the appeal and cassation courts due to the judgments made by the courts of first instance. There were penalties from 4 to 50 minimum standards of living imposed on the persons who committed the mentioned criminal offences by the court practice and they were analysed in the Master Thesis. These penalties are very inadequate for the suffered consequences grievous bodily harm. The European Union and other states criminal law provide stricter and more various kinds of penalties for the criminal offences listed in the area of infringement of labour safety regulations. There is no a right and unanimous criminal policy structured in Lithuania in the respect of the criminal offences provided in the Article 176 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania.

ANNOTATION

There was the court practice of criminal liability infringement of the labour safety rules and regulations analysed in the Master Thesis. This analysis shows that there is no a right and unanimous criminal policy structured in Lithuania in the respect of the criminal offences provided in the Article 176 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania. Much more fatal accidents at work and particularly at the construction industry, transport, wood manufacturing happen in Lithuania than in other states of the European Union and the main reasons for such accidents are “the human factor” and poor discharge of the duties fulfilled by employers and employees. The European Union and other states criminal law provide stricter and more various kinds of penalties for the criminal offences listed in the area of infringement of labour safety regulations.

Darbas baigtas 2006 m. lapkričio 21 d.

El.p. rdamanskaite@vtr.lt
darimax@gmail.com